

Βίκτωρ Τσόγιας

ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ: Ο ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ ΤΟΥ π. ΦΙΛΟΘΕΟΥ ΖΕΡΒΑΚΟΥ ΣΤΗΝ ΨΑΛΤΙΚΗ

*Μουσικός τιάν*¹, αποκαλείται από τους μελετητές ο Άνδρέας Τσικνόπουλος. Καί ὄντως, ὅλη ἡ Ἑλλάς πρέπει νὰ καυχᾶται ποὺ ἐξέδρευε τέτοιοι ἀνδρα. Γεννήθηκε τὸ 1861 στὸ Μεσολόγγι², ἀλλὰ καταγόταν ἀπὸ τὴν Μονεμβασία. Μαθήτευσε στὸ Ἑλληνικὸν Σχολεῖον Μεσολογίου (ἴδρ. 1835) ἀπ' ὅπου ἀποφοίτησε τὸ 1877³, ἐνῶ τὸ ἐπόμενο ἔτος

---

¹ Κ. Σ. Κώνστα, «Ἀπὸ τὴν προσφορὰ τῆς “Ἱερῆς Πολιτείας”/Ἡ Αἰτωλικὴ Μουσικὴ Σχολή», *Νέα Ἑστία* 57.667 (1955), σ. 496: «Ἀπὸ τοὺς μαθητὰς τοῦ Ἀνθίμου περισσότερο ἀναδείχτηκαν ὁ Τσικνόπουλος, ὁ Μοσκέτος καὶ ὁ Ἀθήνης, μουσικοὶ τιτάνες, κατὰ συγχρόνους μελετητὲς».

² Βλ. Ληξιαρχικὴ πράξη θανάτου Ἀνδρέου Βελισσαρίου Τσικνοπούλου ἀπὸ τὸ Τμήμα Δημοτικῆς Κατάστασης, Ληξιαρχείου καὶ Μετανάστευσης Δήμου Ἱερᾶς Πόλεως Μεσολογίου <https://mp.ypes.gr/#/mr/exofficiosearch/deathcertificate>. Γιὰ νὰ κατατεθεῖ στὸ ληξιαρχεῖο Μεσολογίου πράξη ἐκδεδομένη στὴν Ἀθήνα, σημαίνει ὅτι οἱ συγγενεῖς τοῦ ἀποβιώσαντος εἶχαν ἔννομο συμφέρον νὰ τὴν καταθέσουν ἐκεῖ.

³ Κ. Σ. Κώνστα, «Χρονικὰ τῆς νέας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας-Τὰ μαθητικὰ χρόνια τοῦ Τραυλαντώνη [=Ἀντωνίου Χρυσικοπούλου]», *Νέα Ἑστία* 83.976 (1968), σ. 345 δημοσιεύονται τὸ Ἐνδεικτικὸν τῆς Β' Τάξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου Μεσολογίου, τοῦ συμμαθητοῦ του, Ἀντωνίου Χρυσικοπούλου ἐτῶν 12 (28-06-1877), ὅπως καὶ τὸ Πρακτικὸν Εἰσιτηρίου Δοκιμασίας καὶ τῆς Κατατάξεως τοῦ ἰδίου, τὸν ἐπόμενο χρόνο (03.11.1878) στὸ Γυμνάσιον Μεσολογίου. Στὰ ἐπακολουθοῦντα σχόλια τοῦ συγγραφέως ἐπὶ τῆς πηγῆς in situ, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα ἐνδιαφέροντα, πληροφοροῦμεθα ὅτι «ὁ δεῦτερος καταχωριζόμενος στὸ Πρακτικὸ συμμαθητῆς του [ἐνν. τοῦ Χρυσικοπούλου] -μακαρίτης πιά- Νικόλαος Χρυσόγελος, νομικός, νομάρχης, βουλευτής, ποὺ τίμησε ἄριστα τὴν Σιφνέικη καταγωγή του, σημειώνει γιὰ τὰ γυμνασιακὰ του χρόνια σὲ ἀνέκδοτα ἀπομνημονεύματά του, ποὺ παραδόξως οἱ λόγοι γιοῖ του τὰ κρατοῦν ἀτύπωτα, τὰ ἐξῆς: Συμμαθηταί μου ἀείμνηστοι ἦσαν οἱ Ἐ.[μμανουήλ] Σταύρακας, Ἀ.[νδρέας] Τσικνόπουλος, Ἀντώνιος Τραυλαντώνης ἢ Χρυσικόπουλος κατὰ τὸ μαθητικὸν του ὄνομα, ὁ πολὺς κατόπιν φιλόλογος καὶ λογοτέχνης». Ἡ τυπικὴ ἀπόκλιση μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1861 καὶ 1864 εἶναι μικρὴ, ὥστόσο μὴ ὑπαρχούσης ἄλλης μαρτυρίας, ἀρκούμαστε στὴν ἔμμεση (ἀναλογικὸς συλλογισμός, argumentum per analogiam).

(1878) εισηχθη στο πανελληνίου φήμης ιστορικό Γυμνάσιο Μεσολογίου⁴, γνωστό και ως Παλαμιαῖα⁵, Παλαμαϊκή ἢ Παλαμαῖα Σχολή⁶, Μεσολογγιάδα ἢ Μεσολογγίτιδα Ἀκαδημία⁷. Ἡ Σχολή τοῦ Παλαμᾶ ιδρύθηκε τὸ 1760 καὶ ἀπετέλεσε ἕναν πνευματικὸ φάρο μεγάλης ἐμβελείας, ἐνῶ παράλληλα ἡ οἰκογένεια τῶν Παλαμάδων μὲ τὴν πολυσχιδῆ προσφορά της διαμόρφωσε τὴν πνευματικὴ κυψέλη ποὺ ἐξέδρευε τὸν Τσικνόπουλο.

Εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ πληροφορηθοῦν οἱ φιλίστορες ἀναγνώστες σὲ ποιῶν γιγάντων τίς πλάτες πάτησε⁸, ὁ μικρὸς Ἀνδρέας, ὥστε

---

⁴ Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, ἀριθ. 53, ἐν Ἀθήναις 31 Δεκεμβρίου 1846, σ. 103: *Διάταγμα περὶ συστάσεως τριῶν Γυμνασίων. Ὅθων ἐλέω Θεοῦ Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος [...] α' . Συνιστῶνται τότε νῦν ἔχον τρία ἔτι Γυμνάσια τὸ μὲν ἐν Λαμῖα, τὸ δὲ ἐν Τριπόλει, τὸ δὲ ἐν Μεσολογγίῳ.*

⁵ Ἀθανασίου Ἰ. Καλαμάρα, «Ὁ Παναγιώτης Παλαμᾶς, διδάσκαλος τῆς Παλαμιαίας Σχολῆς Μεσολογγίου», (Μέρος Εἰσηγήσεως στὸ Β' Διεθνὲς Ἱστορικὸ καὶ Ἀρχαιολογικὸ Συνέδριο Αἰτωλοακαρνανίας, Ἀγρίνιο 29-31 Ἀπριλίου 2002), *Φιλολογικὸ Περιοδικὸ Ἐκφρασις*, σ. 25. Πρβλ. καὶ Δήμητρα Γαβρίνα, *Τὸ ἱστορικὸ Μουσεῖο Ἱστορίας & Τέχνης Ἰ.Π. Μεσολογγίου*, πτυχιακὴ ἐργασία ὑποβληθεῖσα στὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Σχολὴ Ἐπιστημῶν τοῦ Ἄνθρωπου, Τμῆμα Μουσειοπαιδαγωγικῆς Ἐκπαίδευσης, Βόλος 2004, σ. 20.

⁶ Βασιλείου Ν. Μαγόπουλου, «Ὁ Μεγάλος Διδάσκαλος τοῦ Γένους Παναγιώτης Παλαμᾶς (1722-1802)», ἀνακοίνωση στὸ Α' Ἱστορικὸ Συνέδριο Παλαμᾶ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Ἰδρύματος Κωστῆ Παλαμᾶ, Μεσολλόγι 1993, ἀναδημοσίευση τοῦ κ. Ἀποστόλου Φιρφιρῆ, Προέδρου τῆς Παγκοσμίου Ἀμφικτυονίας Καραγκούνηδων καὶ κατοικοῦ χωρίου Παλαμᾶ Καρδίτσης, στὸν διαδουκτικὰ τόπο karditsas.blogspot.com

⁷ «Ἡ οἰκογένεια τῶν Παλαμάδων στὸ Μεσολόγγι»: istorika-8emata.blogspot.gr

⁸ Ὁ τυφλὸς γίγαντας Ἰρίων ἔφερε τὸν ὑπὲρ τῆς του Κηθαλίωνα στοὺς ὤμους του γιὰ νὰ λειτουργήσει ὡς τὰ μάτια τοῦ γίγαντα. Ἡ εἰκόνα αὐτῆ τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸν Isaac Newton (1642-1726) σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Robert Hooke (1635-1703), γιὰ νὰ ἐπαινέσει τοὺς γίγαντες τῶν γραμμάτων, τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας, στὰ χειρόγραφα τῶν ὁποίων βασίστηκε γιὰ νὰ διατυπώσει τίς θεωρητικὲς ἀρχές του στὸ μνημειῶδες ἔργο του *Principia Mathematica*. Βλ. καὶ *H.[erbert] W.[estern] Turnbull, The Correspondence of Isaac Newton: 1661–1675, Volume 1, London, UK: Published for the Royal Society at the University Press, 1959, p. 416: “What Des-Cartes [sic] did was a good step. You have added much several ways, & especially in taking the colours of thin plates into philosophical consideration. If I have seen further it is by standing on the shoulders [sic] of Giants”.*

καὶ σχόλια γιὰ φιλολογικὰ καὶ θεολογικὰ ζητήματα, «μὲ τὰ ὁποῖα κυριῶς χτύπησε τοὺς “λατινίζοντας” καὶ ὅσους περίμεναν τὴν σωτηρία τοῦ Γένους ἀπὸ τῆ Δύση!»¹³. Δυστυχῶς ὅμως, τὰ ἔργα του αὐτὰ δὲν σώζονται, διότι κατεστράφησαν τόσο κατὰ τὴν ἡρωϊκὴ Ἑξοδο τοῦ Μεσολογγίου (10/11-04-1826), ὅσον καὶ κατὰ τὴν ναζιστικὴ Κατοχὴ (1941-44), ὁπότε καὶ τὸ Ἄρχεῖο Χρηστάκη Παλαμᾶ, ἀδελφοῦ τοῦ ποιητοῦ, κατεστράφη ὀλοσχερῶς.

Ἀπὸ τὰ γνωστὰ ἔργα του, σταχυολογοῦνται ἡ ἐπιμέλεια τῆς *Γραμματικῆς* τοῦ Θεοδώρου Γαζῆ, δύο ἐπιγράμματα, καὶ ἐπιστολὲς σὲ προσωπικότητες τῆς ἐποχῆς, ὅπως ὁ ὄσιος Εὐγένιος Γιαννούλης ὁ Αἰτωλός, ὁ μαθητὴς τοῦ Εὐγενίου Ἀγραφιώτης ὄσιος Ἀναστάσιος Γόρδιος, ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης, ὁ Ἄνδρέας Κωνσταντίνου Καλογεράς, ὁ Γεώργιος Δρακόπουλος, ὁ ἱστορικὸς Ἰωάννης Μάνθου Τρικούπης, ὁ Πατριάρχης Προκόπιος, ὁ Ἀκαρνάνας διδάσκαλος Κωνσταντῖνος Καραπάνος, ἡ οἰκογένεια Γουλιμῆ καὶ ὁ Δωρόθεος Βουλισμαῆς.

Ἐχωριστὴ μνεΐα ὀφείλεται στὴν σωζομένη ἀλληλογραφία του μὲ τὸν ἅγιο καὶ διδάσκαλο τοῦ Γένους Ἀθανάσιο τὸν Πάριο (1722-1813). «*Συμμαθητῆς του, στενός του φίλος καὶ θαυμαστής του, ὁ Παλαμᾶς τὸν ἔφερε στὸ Μεσολόγγι, ἱεροκήρυκα τοῦ τόπου καὶ καθηγητῆ,*

---

¹³ *Αὐτόθι*. Δὲν μπορεῖ νὰ μείνει ἀσχολίαστη ἡ λεπτὴ εἰρωνεία τοῦ ἀρθογράφου Κώνστα πρὸς τὸν ἀείμνηστο Παναγιώτη Παλαμᾶ, ἐπειδὴ «*χτύπησε τοὺς λατινίζοντας*», ὅπως καὶ ὁ συνεπώνυμός του, Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς. Παρερμηνεύων τὴν χαρακτηριστικὴ λεκτικὴ διατύπωση τοῦ Σάδα (πρὸς *θαυμάστων*), παραβλέπει τὴν εὐλάβεια καὶ τὸ ἀκραιφνῶς ρωμῆικο πνεῦμα τοῦ Παλαμᾶ, καὶ συντάσσεται - δυστυχῶς- μὲ τὸ νεωτερικὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, πὸ ἐνδημοῦσε καὶ ἐνδημῆ μεταξὺ τῶν λογίων. Πρβλ καὶ *Κωνσταντίνου Ν. Σάδα, ὁ.π.* Ἀλλὰ καὶ οὔτε ὑποπτεύουσιν ἀφελῶς τὴν ἐτυμολογία τῆς Θεσσαλίας, ὡς δέσιν ἄλός. Καὶ ἀφοῦ ἡ Θεσσαλία ἦταν λίμνη, ἐπομένως πρωτεύουσά της ἦταν ἡ Θεσσαλονίκη. Βλ καὶ Ἡροδότου, *Ἱστορίαι*, Βιβλίον VII (Πολύμνια): «*Τὴν δὲ Θεσσαλίην, λόγος ἐστίν, τὸ παλαιὸν εἶναι λίμνην [...] ἔστι γὰρ σεισμοῦ ἔργον, ὡς ἐμοὶ ἐφαίνετο εἶναι, ἡ διάστασις τῶν ὀρέων*» [Herodotus with an English Translation by A.[Ifred] D.[enis] Godley, hon.[orable] fellow of Magdalen College, Oxford in four volumes III, Books V-VII, William Heimann LDT Cambridge, Massachussetts, Harvard Univeristy Press, MCMXXXVIII (=1938), σ. 430 § 129].

ἴσως, στήν *Παλαμαϊκή Σχολή*»¹⁴. Ὁ διορατικός διδάσκαλος τῆς Ἀθωνιάδος¹⁵, Παναγιώτης Παλαμᾶς, προάγει τὸν Ἀθανάσιο Τούλιο τὸν Πάριο, ὁ ὁποῖος ἐνδιατρίβει στὸ Μεσολόγγι ὀκτὼ ἔτη (1760), πρὶν ἀναλάβει καὶ αὐτὸς τὴν διεύθυνση τῆς Ἀθωνιάδος Σχολῆς τὸ 1768. Προκάτοχοί του ὑπῆρξαν ὁ Νεόφυτος ὁ Καυσοκαλυβίτης (1689-1784) καὶ ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης (1716-1806)

β. *Ἱεροδιάκονος Ἄνθιμος Λιάπης ὁ Ἐφεσιομάγνης (1798-1879), διδάσκαλος τοῦ Τσικνοπούλου στήν μουσική*¹⁶

Ὁ Ἄνθιμος θεωρεῖται ὁ κύριος ἐκπρόσωπος τῆς Αἰτωλικῆς Μουσικῆς Σχολῆς. Οἱ ἀκραῖες ἡμερομηνίες τοῦ βίου του δὲν μᾶς εἶναι γνωστές. Ὑποτιθέσθω ὅτι ἐν προκειμένῳ ἔχει τηρηθεῖ ὁ 14^{ος} κανὼν τῆς Πενθέ-

¹⁴ Βλ. Κ. Σ. Κώνστα, «Συμβολὴ στὶς Παλαμαϊκὲς μελέτες (ἡ 25^η ἐπέτειος) - I. Παναγιώτου τοῦ Παλαμᾶ ἔργα», ὁ.π., σ. 329: «Ὁ ἴδιος ὁ Πάριος ἀναφέρει ρητὰ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Δωρόθεο Βουλισμᾶ ὅτι: “διέτριβεν μὲ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ ἱεροκήρυκος εἰς Μεσολόγγι”. Σὲ ἀναθηματικὴ ξύλινη πινακίδα πὺν εἶναι τοποθετημένη στήν εἴσοδο τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Παρίου, ἀναγράφεται χρονολογικὸς βιογραφικὸς πίνακας, ὅπου -μεταξὺ ἄλλων- ἀναγινώσκονται οἱ ἀναγραφές: 1757 Εἰς Κέρκυραν· διευρύνει τίς γνώσεις τοῦ πλησίον Νικηφόρου Θεοτόκη /1760 Εἰς Μεσολόγγιον· ἱεροκήρυξ καὶ ἐθναπόστολος /1768 Διευθυντὴς Ἀθωνιάδος Σχολῆς. Χειροτονεῖται ἱερεὺς ὑπὸ Ἁγίου Μακαρίου τοῦ Νοταρᾶ».

¹⁵ Βλ. [«Ἡ οἰκογένεια τῶν Παλαμάδων στὸ Μεσολόγγι»: istorika-8emata.blogspot.gr](http://istorika-8emata.blogspot.gr): «ἐμφανίστηκε γύρω στὰ 1750 στήν Κωνσταντινούπολη ὡς δάσκαλος ἐνῶ τὴν περίοδο 1753-59 φαίνεται νὰ δίδασκε στήν Ἀθωνιάδα. Μάλιστα ἕνας ἀπο τοὺς μαθητὲς του ἐκεῖ ἦταν ὁ [ἅγιος] Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλὸς (1714-1779)». Ἐπίσης, στὸ ἴδιο: «Ἡ σχολὴ [τοῦ Παλαμᾶ] ἀπέκτησε στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τὰ μεταεπαναστατικὰ μεγάλῃ φήμῃ καὶ ἔφτασε νὰ ἀριθμεῖ 300 μαθητὲς. Ἀπὸ τὴ σχολὴ αὐτὴ ἀποφοίτησαν μεγάλες μορφές τῶν γραμμάτων ὅπως οἱ Κωστῆς Παλαμᾶς, Δροσίνης, Μαλακάσης, Γκόλφης».

¹⁶ Οἱ πληροφορίες γιὰ τὸν Ἄνθιμο ἀντλοῦνται ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ τὸ Κ. Σ. Κώνστα, «Ἀπὸ τὴν προσφορὰ τῆς “Ἱερῆς Πολιτείας”/Ἡ Αἰτωλικὴ Μουσικὴ Σχολή», ὁ.π., σσ. 494-498. Σαφεῖς ἀκραῖες ἡμερομηνίες γιὰ τὸν Ἄνθιμο δὲν μᾶς παραδίδονται. Ὅστόσο, ἀπὸ τὰ ἀναφερόμενα στοιχεῖα ἀπὸ τὸν Κώνστα, μποροῦμε νὰ εἰκάσουμε βασίμως τὴν ἐπὶ γῆς πορεία του. Ἐπίσης, βλ. Τάκη Καλογεροπούλου, *Λεξικὸ τῆς Ἑλληνικῆς Μουσικῆς-Ἀπὸ τὸν Ὀρφέα ἕως σήμερα*, Ἐκδόσεις Γιαλλεῆ, 1998, λῆμμα *Τσικνοπούλου Ἀνδρέας Β. Γεράσιμος*, τ. 6 (Τ-Ω), σ. 229 «μὲ τὸν ὁποῖο συνέβαλλε».

κτης Συνόδου¹⁷, πού απαγορεύει τὴν χειροτονία ἱεροδιακόνου πρὶν τὸ 25^ο ἔτος· καὶ δεδομένου ὅτι ὁ Ἄνθιμος εἶχε ἤδη εὐσυνειδήτως μαθητεύσει κοντὰ στὸν Γεώργιο τὸν Κρήτα *πολλὰς ἡμέρας*, κατὰ τὴν γνωστὴ νουθεσία τοῦ Παναγιώτου τοῦ Νέου Χρυσάφου¹⁸, εἶχε δὲ ἤδη εὐδοκίμως διδάξει τοὺς συμπατριῶτες τοῦ Ἐφεσίου πρὶν καταφθάσει στὸ Μεσολόγγι τὸ 1828, τοῦλάχιστον 30 ἐτῶν, ὄριμος πλέον καὶ ἔμπειρος εἰς τὰ περὶ τὴν μουσικὴν ἐπιστήμην, δύναται νὰ διατυπωθεῖ μὲ ἀσφάλεια ὅτι γεννήθηκε στὴν Ἐφεσο τῆς Μαγνησίας περὶ τὸ 1798 (1828-30), γι' αὐτὸ καὶ προσεγράφετο *Ἐφεσιομάγνης*.

Ἦταν δόκιμος ζωγράφος¹⁹, καὶ ἄριστος μουσικός. Εἶχε μαθητεύσει κοντὰ στοὺς τρεῖς εἰσηγητὲς τῆς σημειογραφίας τοῦ 1814 Χρυσανθο, Γρηγόριο καὶ Χουρμούζιο, μὴ ἴσχυσε ὅμως καὶ στὴν Παλαιὰ Μέθοδο κοντὰ στὸν Γεώργιο τὸν Κρήτα. Κατεῖχε ἐπίσης τὴν ἐξωτερικὴ καὶ ἀσιατικὴ μουσικὴ καὶ ἔπαιζε ἀρκετὰ μουσικὰ ὄργανα. Δίδαξε στὴν πατρίδα του ἰκανὸ ἀριθμὸ συμπατριωτῶν του, πρὶν κατέβει στὴν Ἑλλάδα τὸ 1828, τὸν καιρὸ τοῦ Καποδίστρια. Ἀρχικὰ ἄσκησε καθήκοντα ἱεροδιακόνου στὴν Αἴγινα, καὶ ἔπειτα στὸ Μεσολόγγι. Τὸ 1832

¹⁷ Βλ. Ἀγαπίου Ἱερομονάχου καὶ Νικοδήμου Μοναχοῦ, *Πηδάλιον τῆς νοητῆς νηὸς τῆς Μιᾶς, Ἁγίας, Καθολικῆς καὶ Αποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας*, ἤτοι *ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἁγίων καὶ Πανευφώνων Ἀποστόλων, τῶν Ἁγίων Οἰκουμενικῶν τὲ καὶ Τοπικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος Θεῶν Πατέρων [...]*, ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου Βλαστοῦ Χ. Βαρβαρῶρήγου, 41886, σ. 192: «Ὁ τῶν ἁγίων καὶ θεοφόρων ἡμῶν Πατέρων κρατεῖτω κανὼν καὶ ἐν τούτῳ, ὥστε πρεσβύτερον πρὸ τῶν τριάκοντα ἐτῶν μὴ χειροτονεῖσθαι, κἂν πάνυ ἦ ὁ ἄνθρωπος ἄξιος, ἀλλ' ἀποτηρεῖσθαι. Ὁ γὰρ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τῷ τριακοστῷ ἔτει ἐβαπτίσθη, καὶ ἤρξατο διδάσκειν· ὁμοίως μῆτε διάκονος πρὸ τῶν εἰκοσιπέντε χρόνων, ἢ διακόνισσα πρὸ τῶν τεσσαράκοντα ἐτῶν χειροτονεῖσθω».

¹⁸ Βλ. κώδικα Ξενοφώντος 128: *Νουθεσία πρὸς τοὺς μελλοντας μαθεῖν τὴν μουσικὴν ἐπιστήμην*: Ὁ δέλων μουσικὴν μαθεῖν καὶ δέλων ἐπαινεῖσθαι/θέλει πολλὰς ὑπομονάς, θέλει πολλὰς ἡμέρας/θέλει καλὸν σωφρονισμόν καὶ φόβον τοῦ Κυρίου/τιμὴν πρὸς τὸν διδάσκαλον δουκάτα εἰς τὰ χεῖρας/τότε νὰ μάθῃ ὁ μαθητὴς καὶ τέλειος νὰ γένη.

¹⁹ Κ. Σ. Κώνστα, «Χρονικὸ τῆς Κλείσοβας ἀπὸ ἓνα ἄγνωστο Μεσολογγίτικο χειρόγραφο», *Νέα Ἑστία* 65.761 (1959), ἐνότητα II, σ. 392: «Ἡ Ἁγία Τριάδα τῆς Κλείσοβας διασώζει στὸ τέμπλο τῆς μιᾶ μεταγενέστερη εἰκόνα, διπλοῦ ἱστορικοῦ ἐνδιαφέροντος. Κατὰ τὴν ἐπιγραφικὴ τῆς ἐνδειξη, εἶναι ἔργο τοῦ Ἀρχιδιακόνου Ἀνθίμου Λιάπη τοῦ Ἐφεσιομάγνητος στὰ 1875, καὶ ἀφιέρωμα τοῦ τότε Γυμνασιακοῦ ἀποφοίτου Κωστῆ Παλαμά». Τεκμαίρεται ἐμμέσως ἐδῶ καὶ ἡ πιθανὴ ἐπαφὴ τοῦ Τσικνόπουλου μὲ τὸν ποιητὴ.

διορίστηκε ιεροψάλτης στην Ίθάκη και τὸ 1839 ἐπανῆλθε στὸ Μεσολόγγι.

Στὰ ἐπόμενα σαράντα ἔτη ὡς τὸν θάνατό του (27-12-1879), χρημάτισε Πρωτοψάλτης στὸν Μητροπολιτικὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος καὶ «κράτησε τὸ ιεροψαλτικὸ στασίδι τοῦ ἱστορικοῦ ναοῦ σὲ ἄφθαστο σημεῖο μουσικῆς δόξας²⁰ [...] Ντυμένος τὸ ἐπιβλητικὸ ἱερατικὸ ἔνδυμα, ψηλὸς στὸ ἀνάστημα, μὲ ὀλοκόκκινα μάγουλα εἶχε μιὰ σπάνια εὐκίνησια καὶ δύναμη [...] Ἦταν προικισμένος μὲ σπάνια βαρύτονη φωνή, πολὺ μελωδική, εὐῆχη, γλυκύτατη καὶ εὐστροφῆ. Πραγματικὰ ἦταν ἀμίμητος στὴν ἀπαγγελία καὶ τὴν παράσταση τῆς μουσικῆς. Κατὰ τὸ ψάλσιμό του, γεμάτο ἀπὸ εὐλάβεια καὶ θερμὴ πίστη, στέκονταν ἀκίνητος [...] καὶ μόνο μιὰ ἐλαφρότατη καὶ δυσκολοδιάκριτη κίνηση τῶν χειλέων του πρόδιε τὸν ψάλτη. Ἔτσι [...] μὲ τὸ θαυμασιὸ ἐκκλησιαστικὸ του ὕφος προκαλοῦσε τὴν κατάνυξη στὸ ἐκκλησίασμα». Ἀνάμεσα στοὺς συχνοὺς ἀκροατὲς καὶ θαυμαστὲς του ὁ Χαρίλαος Τρικούπης²¹.

Τὸ ἀπέρριτο δωμάτιό του «ποὺ ἔμοιαζε περισσότερο μὲ κελί, ἦταν τὸ ἐντευκτήριο τῶν μορφωμένων, ἢ κυψέλη τῶν φίλων τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς καὶ μυστικὸ κέντρο κάθε ἀγαθοεργίας»²². Στοὺς ἐπιφανεῖς μαθητὲς του συγκαταλέγονται ὁ Δημήτριος Μαλακάσης, δεῖος του ποιητοῦ Μιλτιάδη Μαλακάση (1869-1943), καὶ ὁ Ἄνδρέας Τσικνόπουλος.

γ. Ὁ Τσικνόπουλος δικηγόρος στὴν Ἀθήνα

Στὸν Κατάλογο τῶν ἐκλογέων τοῦ Δήμου Μονεμβασίας τοῦ 1865²³, ἐντοπίζουμε -μεταξὺ ἄλλων- καὶ τίς ἐξῆς ἐγγραφές:

²⁰ Βλ. Κ. Σ. Κώνστα, «Ἀπὸ τὴν προσφορὰ τῆς “Ἱερῆς Πολιτείας”/Ἡ Αἰτωλικὴ Μουσικὴ Σχολή», ὅ.π., σ. 495.

²¹ Αὐτόθι, σ. 495, ὑποσ. 3: «Πολλὰ εἶναι τὰ ἀνέκδοτα τὰ ἀναφερόμενα στὸν Ἄνθιμο. Μερικὰ ἀπ’ αὐτὰ σκόπευε νὰ τὰ δημοσιεύσῃ ὁ Γ. Παπαδόπουλος στὸ ἀκόμα ἀνέκδοτο μουσικὸ του βιβλίο “Λεξικὸν τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς», καθὼς τοῦ τὰ εἶχε ἀφηγηθῆ στὰ 1891 ὁ βουλευτὴς Μεσολογγίου Χαρίλαος Τρικούπης, ποὺ ὅταν βρισκόνταν στὸ Μεσολόγγι, θαυμαστὴς κι αὐτὸς τοῦ ὀνομαστοῦ γιὰ τὴν καλλιφωνία καὶ τὴν μουσικὴ τέχνη Ἄνθιμου, ἐκκλησιάζονταν στὸν ἐνοριακὸ τους ναὸ τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος».

²² Αὐτόθι, σσ. 495-496.

²³ <http://arxeiomnimon.gak.gr/browse/resource.html?tab=tab02&id=13819&start=80>: Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους (ΓΑΚ), Συλλογὴ Βλαχογιάννη, «Ἐκλογικὰ», Ὄνομαστικὸς Κατάλογος τῶν ἐκλογέων τοῦ Δήμου Μονεμβασίας 1865.

Αἴξων Αριθμός	Όνομα καὶ ἐπώνυμον ἐκλογέως	Όνομα καὶ ἐπώνυμον πατρός	Ἡλικία	Ἐπάγγελμα ἢ Ἐπιτήδευμα
28	Βελισάριος Τσικνόπουλος	Ἀνδρέα Τσικνοπούλου	35	ὕπλληλος
52	Γεώργιος Τσικνόπουλος	Ἀνδρέα Τσικνοπούλου	28	ὕπλληλος
55	Γρηγόριος Τσικνόπουλος	Παντελῆ Τσικνοπούλου	33	δικηγόρος
68	Δημήτριος Τσικνόπουλος	Ἀνδρέα Τσικνοπούλου	48	ὕπλληλος

Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ προκύπτει ὅτι ὁ πατέρας τοῦ Ἀνδρέου Τσικνοπούλου ὀνομαζόταν Βελισάριος καὶ ὁ ἀδελφός τοῦ πατρός του Παντελῆς. Ἐπιπλέον, συμπεραίνουμε ἀσφαλῶς ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1865, ὁ Βελισάριος ἦταν ἤδη ἔγγαμος, 35 ἐτῶν, καὶ εἶχε ὀνομάσει τὸν γιό του Ἀνδρέα, γεννηθέντα τὸ 1861, ὅπως ἔλεγαν καὶ τὸν πατέρα του.

Ὀργανωτικὸς Κατάλογος τῶν ἐκλογέων τοῦ ἄξιου Μονεμβάσιου.

Ἄξιον Αἴξων	Όνομα καὶ ἐπώνυμον ἐκλογέως	Όνομα καὶ ἐπώνυμον πατρός	Ἡλικία	Ἐπάγγελμα ἢ Ἐπιτήδευμα
1	Δημήτριος Βασιλάκης	Ἰωάννης Νικητοδρόμος ἢ Νικητοδρόμος	60	στράτιος
2	Ἀντώνιος Δολιχόρακος	Ἰωάννης Δολιχόρας	33	ἐπιτάχιος
3	Ἀριστείδης Καλογεράκης	Νικόλαος Καλογεράκης	23	ἐπιτάχιος
4	Ἀνδρέας Ἀγγελόπουλος	Ἀγγελὸς Καπετάνης	62	καταστάς
5	Ἀγγελὸς Ἀγγελόπουλος	Ἀνδρέας Ἀγγελόπουλος	39	μετανομιᾶς
6	Ἀντώνιος Φιλίππου	Παναγιώτης Φιλίππου	24	καταστάς
7	Ἀναστασιος Μπακογιαννοπούλου	Πέτρος Μπακογιαννοπούλου	24	καταστάς
8	Ἀγγελὸς Ἀγγελόπουλος	Παντελῆ Ἀγγελόπουλος	38	ὀπαδότης
9	Ἀρτεμίδης Ἀγγελόπουλος	Ἰωάννης Ἀγγελόπουλος	35	καταστάς
10	Ἀγγελὸς Βουδούρης	Νικόλαος Βουδούρης	62	καταστάς
11	Ἀναστασιος Σακελλαρίου	Εὐστάθιος Σακελλαρίου	31	καταστάς
12	Ἀρτεμίδης Σακελλαρίου	Νικόλαος Σακελλαρίου	24	καταστάς
13	Ἀνδρέας Γεωργιάδης	Παντελῆ Γεωργιάδης	52	καταστάς
14	Ἀγγελὸς Γεωργιάδης	Παντελῆ Γεωργιάδης	48	καταστάς
15	Ἀντώνιος Παπαδόπουλος	Μητ. Παπαδόπουλος	39	καταστάς
16	Ἀναστασιος Νικητοδρόμος	Α. Νικητοδρόμος	50	*
17	Ἀναστασιος Παπαδόπουλος	Ἰωάννης Παπαδόπουλος	27	καταστάς
18	Ἀγγελὸς Ρούτας	Παντελῆ Ρούτας	32	καταστάς
19	Ἀνδρέας Σακελλαρίου	Ἰωάννης Σακελλαρίου	31	καταστάς
20	Ἀγγελὸς Ἀγγελόπουλος	Ἰωάννης Ἀγγελόπουλος	35	καταστάς
21	Ἀποστόλος Ἀποστόλου	Ἰωάννης Ἀποστόλου	30	καταστάς
22	Ἀποστόλος Παπαδόπουλος	Γεωργίος Ἀποστόλου	30	καταστάς
23	Ἀναστασιος Παπαδόπουλος	Γεωργίος Παπαδόπουλος	19	καταστάς
24	Ἀναστασιος Παπαδόπουλος	Ἀναστασιος Παπαδόπουλος	19	καταστάς
25	Βασίλειος Δολιχόρακος	Ἰωάννης Δολιχόρας	30	καταστάς
26	Βασίλειος Ἀγγελόπουλος	Ἀνδρέας Ἀγγελόπουλος	24	καταστάς
27	Βασίλειος Καλογεράκης	Κωνσταντῆς Καλογεράκης	32	καταστάς
28	Βασίλειος Σακελλαρίου	Ἀνδρέας Σακελλαρίου	35	καταστάς
29	Γεωργίος Καταστάς	Ἰωάννης Καταστάς	68	καταστάς
30	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	28	καταστάς
31	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	26	καταστάς
32	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
33	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
34	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
35	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
36	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
37	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
38	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
39	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
40	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
41	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
42	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
43	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
44	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
45	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
46	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
47	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
48	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
49	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
50	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
51	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
52	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
53	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
54	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
55	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
56	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
57	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
58	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
59	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
60	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
61	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
62	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
63	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
64	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
65	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
66	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
67	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
68	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
69	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς
70	Γεωργίος Κωνσταντῆς	Κωνσταντῆς Κωνσταντῆς	22	καταστάς

Ἀνήκων σὲ ἐπιφανῆ οἰκογένεια νομικῶν²⁴, ὁ Ἀνδρέας εἶχε ἓνα πρόκριμα γιὰ νὰ ἀκολουθήσει δικηγορικὴ καριέρα. Ὡστόσο, αὐτὴ ἦ πορεία του διεγράφη ἐξ ἀρχῆς μετ' ἐμποδίων. Στὶς 18-12-1883, ὁ κ. Γεώργιος Γεωργίου, διευθυντὴς τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου ἐν Βονίτση, ἀπευθύνεται στὴν Πρυτανεία τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου, ὑποστηρίζοντας ὅτι ὁ Τσικνόπουλος τὸ παρελθὸν ἔτος (δηλαδὴ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1882) προσκόμισε ψευδεῖς ἀποδείξεις περὶ τῆς φοιτήσεώς του στὴν Νομικὴ Σχολή, ἐνῶ τὸ ἴδιο σχολικὸ ἔτος 1882-83 ἦτο ταυτόχρονα διορισμένος βοηθὸς στὸ ἐν λόγω Ἑλληνικὸ Σχολεῖο²⁵.

²⁴ Ὁ Γρηγόριος Τσικνόπουλος, ὁ ὁποῖος καταγράφεται στὸ βιβλίον τοῦ τελειοφοίτου τῆς Νομικῆς Σχολῆς, Ἀντωνίου Ἀ. Μιαούλη, *Ἱστορία τῆς Νήσου Ὑδρας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ἐν ἔτει 1821 ἐκραγείσης Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως*, ἐν Ἀθήναις 1874, σ. 137: «Κατάλογος τῶν κκ Συνδρομητῶν [...] Σπετσῶν [...] Γρηγόριος Τσικνόπουλος, Σώμ.[ατα] 2». Ὁ συγγραφέας θεατρικῶν δραμάτων Δημήτριος Τσικνόπουλος, ὁ ὁποῖος καταγράφεται στὸ βιβλίον τοῦ Παντολέοντος Ἀ. Τσικνοπούλου, Μέρους Α', *Ἡ ἔξωσις τοῦ Ὀθωνος, τριακονταετοῦς δυνάστου τῆς Ἑλλάδος, δράμα εἰς πράξεις τέσσαρας· Μέρος Β', Ἡ Ἑλλάς ἐπὶ τοῦ Κρητικοῦ Ἀγῶνος καὶ τὸ Θεῖον Δικαστήριον, ποιητικὴ εἰκὼν (tableau)· ἀμφότερα πρωτότυπα [...]*, ἐν Πάτραις 1871, στὴν ἀφιέρωσή του στὸ παράφυλλο: «Τῷ φιλιτάτῳ καὶ καλοκάγαθῳ μοι προστάτῃ καὶ αὐταδέλφῳ κυρίῳ κυρίῳ Δημητρίῳ Ἀ. Τσικνοπούλῳ τὸ ταπεινὸν μου τοῦτον ἔργον, ὡς ἐλάχιστον τεκμήριον θαυμάτης καὶ αἰωνίου εὐγνωμοσύνης εὐλαβῶς ἀνατίθημι, ὁ συγγραφεὺς, Παντολέον Α. Τσικνόπουλος». Ὁ Ἰωάννης Τσικνόπουλος, δικηγόρος Ἀθηνῶν, ὁ ὁποῖος ἔβαλε ὑποψηφιότητα στὶς αὐτοδιοικητικὰς ἐκλογὰς τοῦ 1986 στὸν δήμο Πειραιᾶ, ὡς ἀνεξάρτητος υποψήφιος (πηγή: https://el.wikipedia.org/wiki/Ἑλληνικὲς_Αυτοδιοικητικὲς_Εκλογὲς_1986). Ὁ Ἰωάννης Τσικνόπουλος, συγγραφέας ποῦ δραστηριοποιεῖται στὴν Κύπρον (ἐνδεικτικὰ βλ. Ἰωάννης Π. Τσικνόπουλος, *Ἡ Χρυσορρωγιάπσσα*, Λευκωσία, 1964-1965). Τέλος, ὁ Χριστόφορος Τσικνόπουλος, υποψήφιος Ἀπριλίου 2021 στὴν Πολιτικὴ καὶ Ποινικὴ Δικονομία ἐνώπιον τῆς – κατὰ τὸ ἄ. 16 Ν. 4194/2013 – Μόνιμης Ἐπιτροπῆς Δοκιμασίας Ἐπάρεκτας, ἡ ὁποία εἶναι ἀποκλειστικὰ ἀρμόδια γιὰ τὴν ἀναγνώριση ἐπαγγελματικῶν προσόντων, καὶ ἀφορᾷ στὸν πολίτη κράτους-μέλους τῆς Ε.Ε., ὁ ὁποῖος ἐπιθυμεῖ νὰ ἀσκήσει τὸ ἐπάγγελμα τοῦ δικηγόρου στὴν Ἑλλάδα, ἔχοντας ἀποκτήσει τὰ ἐπαγγελματικὰ του προσόντα σὲ ἄλλο κράτος-μέλος.

²⁵ ΕΚΠΑ Ἀποδετήριον Πέργαμος <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoai/object/65702> (Συλλογὲς/Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο/Ἀρχεῖο Γραμματείας Συγκλήτου/Ἀρχεῖο Λυτῶν Ἐγγράφων Πρωτοκόλλου/Ἀκαδημαϊκὸ ἔτος 1882-1883/Ἐκπαίδευση (Υποφάκελος 60.03) [Φάκελος 8], [Τίτλος:] 1882-1883 Ἐκπαίδευσις, [Περιεχόμενον:] Διάφορα, σ. 82.

Πρυτανεία Ἐθν. Πανεπιστημίου
Ἐλήφθη: τῆ 23 Δ[εκεμ]βρίου 1883
Ἀρ. Πρώτ. 160

Ἀριθ. 78

Πρός
τὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου
Σ.[εβαστὴν] Πρυτανείαν.

Ἐν Βονίτῃ τῆ 18 Δ[εκεμ]βρίου 1883

Πληροφορῶ τὴν Σ.[εβαστὴν] τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου Πρυτανείαν, ὅτι ἀπὸ πέρυσι εἶναι διορισμένος βοηθὸς ἐν τῷ ἐνταῦθα Ἑλληνικῷ Σχολείῳ Φοιτητῆς τῆς Νομικῆς ἐκ Μεσολογγίου ὀνόματι Ἀνδρέας Τσικνόπουλος.

Οὗτος δι' ἄλλου κατώρθωσεν τὸ παρελθὸν ἔτος νὰ λάβῃ ἀποδείξεις ὅτι ἐφοίτησεν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ κατὰ τὸ ἔτος 1882-83, ἂν καὶ οὐδόλως ἐπλησίασεν ἐν Ἀθήναις, οὔτε κἂν γνωρίζῃ τοὺς κ.[υρίους] καθηγητάς τῆς Νομικῆς Σχολῆς, πρὸς δὲ εἰσέτι διατελεῖ βοηθὸς ἐν τῷ ἐνταῦθα Ἑλληνικῷ Σχολείῳ (*ἀκολουθεῖ φράσις διαγεγραμμένη, οὐδόλως εὐδιάκριτος*).

Εὐπειθέστατος

Ὁ Διευθυντὴς τοῦ Ἑλλ. Σχολείου Βονίτῃς

Γεώργ[γιος] Γεωργίου.

Ἑλληνικὸν Σχολεῖον ἐν Βονίτῃ (=σφραγίς)

Τὸ ὄψος τοῦ κειμένου εἶναι ἰδιαιτέρως ὑποτιμητικὸ καὶ γεννᾶ ἐρωτηματικὰ περὶ τοῦ ἥθους τοῦ βοηθοῦ, τόσον ὥστε ὁ μελετητὴς νὰ ὑπολαμβάνῃ ὡς προφανῆ τὴν ἐμπλοκὴν τοῦ Τσικνοπούλου στὰ ἔντονα πολιτικὰ πάθη τῆς ἐποχῆς: ὁ Μεσολογγίτης φιλότιμος νεανίας, συμπατριώτης τοῦ Χαριλάου Τρικούπη, ἔπρεπε νὰ ἐπιδεικνύῃ καὶ νὰ ἀποδεικνύῃ καθημερινὰ τὸ ἥθος του, πόσω μᾶλλον ἐὰν ὁ κ. Γεωργίου ἦτο δηλιγιαννικός.

Ωστόσο, όπως αποδεικνύεται από την έγγραφη του ως συνδρομητοῦ στο Πηδάλιον τοῦ Ἀγ. Νικοδήμου, ἤδη μὲν πρὸ τοῦ ἔτους 1886²⁶, εἶναι ἐγγεγραμμένος στὴν Νομικὴ Σχολή, τὸ δὲ 1888-89 εἶναι ἤδη τελειοδίδακτος, ἐνῶ μαρτυρεῖται καὶ ὡς δικηγόρος Ἀθηνῶν²⁷. Ἀλλὰ καὶ ἡ ιδιότητά του στὰ βιβλία ὅπου ἐκδίδει ἐπιγράφεται ὡς δικηγόρου²⁸.

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
 ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΚΕΡΤΑΣΙΩΤΩΝ ΦΡΟΝΗΤΩΝ
 ΚΑΤΑ ΤΟ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΝ ΣΥΣΤΗΜΑ 1888-89

103

Αἰών ἐπιπέρας	Όνομα καὶ ἐπιώνυμον	Ἱερὸς	Βαθμὸς
143	Ἀνδρέας Γ. Γεωργιάδης	Τύρναβος	Τελειοδιδ.
144	Γεώργιος Α. Ἀστραχάς	Πάτρας	"
145	Θεόδωρος Η. Μυτιληδέας	Ἀγυλιανίσκη	"
146	Εὐθύμιος Δ. Κοντομήτρος	Παρουσίς	"
147	Γεώργιος Ν. Μπισσακάκης	Κρήτη	"
148	Δημήτριος Ι. Παπαθωρακίου	Αἴγιον	"
149	Γεώργιος Α. Πήτσος	Καλαβρυτι	"
150	Παύλος Γ. Λαυτούσης	Νέζος	"
151	Ἀθανάσιος Δ. Ρέλλος	Σαροφάριον	"
152	Γεώργιος Α. Παπαδόπουλος	Ἀθήρισκος	"
153	Παναγιώτης Γ. Κουσιούλας	Ακκωνία	"
154	Δημήτριος Μ. Παρίσης	Ἀθήναι	"
155	Ιωάννης Μεχλιάνης	Ρόδος	"
156	Κωνσταντῖνος Α. Καραμάνουλος	Αρχαία	"
157	Παναγιώτης Ε. Νεβενάκης	Καλαμάκι	"
158	Νικόλαος Μ. Σουριζέ	Χίος	"
159	Δημήτριος Ν. Σαϊτάκης	Πύργος	"
160	Βασίλειος Ε. Θεοδοσιάδουλος	Φιλιακτῆ	"
161	Ιωάννης Μ. Ευσταθίου	Κόρινθος	"
162	Ιωάννης Γ. Γεωργιάδης	Δωρίς	"
163	Δημήτριος Γ. Ζουλούρης	Φθιώτις	"
164	Μιλτιάδης Ι. Δασκαλάκης	Κρήτη	"
165	Κωνσταντ. Ν. Στρατηγόπουλος	Κυνουρία	"
166	Γεώργ. Χ. Κυνηροειτάπουλος	Αἴγιον	"
167	Ἀνδρέας Β. Τσικνοπούλου	Μεσολογγίον	"
168	Κωνσταντῖνος Α. Παγελάκης	Δίφρος	"
169	Μένος Ν. Ζωγράφος	Μικκῶ	"
170	Γεώργιος Δ. Μπακαλάκης	Ζακύνθος	"
171	Κωνσταντῖνος Μ. Κανδύλας	Δημητσάνη	"
172	Κωνσταντῖνος Δ. Καλαβρύτης	Αἴγιον	"
173	Κωνσταντῖνος Δ. Καπρέλης	Πάτρας	"
174	Κωνσταντῖνος Γ. Παπαδόπουλος	Μακριναικ	"
175	Σπυρίδων Η. Μπισσακάκης	Αἴγιανος	"
176	Καρύλλος Α. Κανελλοπούλου	Πάτρας	"
177	Γεώργιος Ν. Ζωγράφος	Κρήτη	"
178	Νικόλαος Χ. Μαντζούπουλος	Κυνουρία	"
179	Παναγιώτης Α. Οικονομοπούλου	Αἴγιανος	"
180	Ἀνδρέας Ν. Παπακωνσταντοπούλου	"	"

Ἐπετηρὶς Νομικῆς Σχολῆς 1888-89

²⁶ Βλ. Ἀγαπίου Γερομονάχου καὶ Νικοδήμου Μοναχοῦ, ὁ.π., (ἐκδ. 1886), σ. 640: «Κατάλογος τῶν κ.κ. Συνδρομητῶν Ἀθηνῶν [...] Ἀνδρέας Τσικνοπούλου φοιτ.[ητής] Νόμ.[ικῆς], Συνδρομηταὶ Πειραιῶς [...] Φωκίων Βάμβας Σώμ.[ατα] 2».

²⁷ Λύντιας Τρίχα, *Δικηγορεῖν ἐν Ἀθῆναις-Μία διαδρομὴ στὸν 19^ο αἰῶνα*, Ἐκδόσεις Σάκκουλα, Ἀθήνα 2003, σ. 494: «Εὐρετήριο [...] Β'. Οἱ δικηγόροι τῶν Ἀθηνῶν [...] Τσικνοπούλου Ἀνδρέας Β.[ελισσαρίου].

²⁸ Βλ. Ἀνδρέου Β. Τσικνοπούλου, *Δημῶδη Ἄσματα*, τεῦχος πρῶτον (1896), ὅπου ἡ rubrica εἶναι χαρακτηριστικὴ: «[...] ὑπὸ Ἀνδρέου Β. Τσικνοπούλου, δικηγόρου».

δ. *Ἡ μουσικὴ κίνησις ἐν Ἀθήναις - Ὁ Ἐκκλησιαστικὸς Μουσικὸς Σύλλογος*

Ἦδη πρὸ τῆς ἀποφοιτήσεώς του, ξεκινᾷ τὴν μουσικὴ του δραστηριότητα, τὸν ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας μουσικῆς ἀγῶνα ἀγωνιζόμενος, συστρατευόμενος μὲ τὸ ἀναφαινόμενο ρεῦμα γιὰ τὴν καλλιέργεια τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, μὲ τὴν ἴδρυση μουσικῶν συλλόγων στὴν Ἀθήνα καὶ στὴν Πάτρα. Το 1887, λίγο μετὰ τὴν ἴδρυση τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου (1886), τοῦ ὁποίου ὑπῆρξε μέλος, δραστηριοποιεῖται γιὰ τὴν ἴδρυση Σχολῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς. Τὴν ἴδρυση τῆς Σχολῆς αὐτῆς συνέστησε στὸν Τσικνόπουλο ὁ Χαρίλαος Τρικούπης καί, ὡς φαίνεται, τὸν στήριξε ἀφανῶς πρὸς εὐδῶσιν τῶν σκοπῶν του²⁹. Τὸ 1888 ἀναγγέλεται ἡ λειτουργία τῆς Σχολῆς ἔναντι τοῦ ναοῦ Παναγίας Ρόμβης, ἐνῶ τὸ 1889 συνίσταται καὶ ἐπίσημα ἡ Σχολὴ Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς «*Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός*», στὴν ὁποία οὐσιαστικὰ προΐσταται ὁ Τσικνόπουλος. Ἀπὸ τότε καὶ στὸ ἐξῆς, ἡ Σχολὴ παύει νὰ τελεῖ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου καὶ ἐμφανίζεται ὡς Σχολὴ τοῦ Ἀνδρέου Τσικνοπούλου.

²⁹ Γεωργίου Ἰ. Παπαδόπουλου, *Ἱστορικὴ Ἐπισκόπησις τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς ἀπὸ τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς (1-1900 μ.Χ.)*, ἐν Ἀθήναις 1904, σ. 205, ὑποσ. 1: «Ὁ μουσικοδιδάσκαλος Τσικνόπουλος ἀπὸ εικοσαετίας [1904-20 = 1884] τὸν ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας μουσικῆς ἀγῶνα ἀγωνιζόμενος ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, πρὸ 17 ἐτῶν [1904-17 = 1887] ἴδρυσε Μουσικὴν Σχολὴν, ἐπὶ τούτῳ εἰς τὸ Βαρβάκειον ἄριστα λειτουργήσασαν, ἦν καὶ ἡμεῖς τῷ 1890 ἐπεσκέφθημεν μετὰ τῶν ἐπιφανῶν σοφῶν ἀνδρῶν Ἀλεξάνδρου Ραγκαβῆ καὶ Νικολάου Δαμαλά. Ὁ ἀείμνηστος μητροπολίτης Ἀθηνῶν Γερμανὸς ἐγκαθιδρύσας βραδύτερον τὴν Σχολὴν ταύτην εἰς τὸ Μητροπολιτικὸν μέγαρον, ὑπεστήριξε καὶ δι' ἰδιαιτέρας ἐγκυκλίου. Ρητέον δ' ἐνταῦθα ὅτι τὴν ἴδρυσιν τῆς Σχολῆς ταύτης συνέστησεν εἰς τὸν Τσικνόπουλον ὁ συμπατριώτης αὐτοῦ καὶ μέγας τῆς Ἑλλάδος πολιτικὸς ἀνὴρ Χαρίλαος Τρικούπης, ὅστις ἀνήψε τὴν ἐν ἑαυτῷ δάδα τοῦ ἱεροῦ πυρὸς ἀπὸ τῆς οἰκογενειακῆς ἐστίας, ἅτε υἱὸς πατρὸς εὐδοκίμως τὴν μουσικὴν θεραπεύσαντος, τοῦ Σπυρίδωνος Τρικούπη, συντάξαντος ἐπὶ τῷ θαύματι τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος καὶ τοῦ ἁγίου Στεφάνου, τῷ συμβάντι ἐν Μεσολογίῳ, ἀκολουθίαν ὀλόκληρον, ἧτις ψάλλεται ἐκεῖ μέχρι σήμερον, κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ ἁγίου Στεφάνου». Ξενίζει ἴσως σήμερα ἡ ἀναφορὰ στὸ ὅτι ὁ Τρικούπης ἤψατο τῆς δάδας τοῦ ἱεροῦ πυρὸς ἀπὸ τῆς οἰκογενειακῆς ἐστίας· ἀναφέρεται στὸ ὅτι ὁ μουσοτραφῆς πατὴρ του, Σπυρίδων Τρικούπης, δόκιμος ψάλτης καὶ μουσικὸς, μεταλαμπάδευσε στὸν γιό του Χαρίλαο, τὴν ἀγάπη γιὰ τὴν μουσικὴ. Ὅστόσο, κατὰ τὴν γνώμη μας ψηλαφεῖται ἐδῶ τὸ νεωτερικὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, μετὰ καὶ τὴν ἐπανεναρξὴ τὸ 1896 τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγῶνων.

Σκοπός του ἦταν «ἡ ὑποστήριξις τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ δὴ ἐθνικῆς ἡμῶν μουσικῆς, ἡ μετάδοσις ταύτης καὶ ἡ περισυλλογὴ τῶν δημῶδων ἁσμάτων»³⁰. Ἡ μόνη κρατικὴ ἐνίσχυση περιορίζεται ἐν πρώτοις μὲν στὴν παραχώρηση τῆς αἰδούσης τοῦ Βαρβακείου Λυκείου καὶ ἀργότερα τοῦ Γυμνασίου τῆς Μητροπόλεως ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας γιὰ τὴν διδασκαλία τῶν μαθημάτων, ἐνῶ τὸ ὑποβληθὲν ὑπόμνημα γιὰ κρατικὴ ἐνίσχυση τὸ Δεκέμβριον τοῦ 1899 ἀγνοήθηκε. Ὅστόσο, ἡ Ἱερὰ Σύνοδος ἐπὶ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Γερμανοῦ Καλλιγᾶ (1844-1896), μὲ τὴν ἀπὸ 26-02-1890 Ἐγκύκλιό της στήριξε τὴν σχολὴ τοῦ Τσικνοπούλου, κάνοντας ἔκκληση γιὰ ἐγγραφὴ συνδρομητῶν. Τὸ 1901 λειτούργησε καὶ τρίτη τάξη. Τὸ 1905, ἡ διεξαγωγὴ τῶν προαγωγικῶν ἐξετάσεων ἦταν ἀνοιχτὴ στὸ κοινὸ καὶ προσήλκυσε πολὺν κόσμον, ἐνῶ οἱ ἀπαντήσεις τῶν μαθητῶν χαρακτηρίστηκαν εὐστοχεῖς³¹.

Ὁ ὄσιος Φιλόθεος Ζερβᾶκος μᾶς παραδίδει ὅτι «κατὰ τὸ ἔτος 1905-1907, ὑπηρετῶν εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ, ἐφοίτων εἰς τὴν Βυζαντινὴν Μουσικὴν Σχολὴν “Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός”, τὴν ὁποῖαν εἶχεν ἰδρύσει ὁ ἐκ Μονεμβασίας συμπατριώτης μου, ἀείμνηστος Ἀνδρέας Τσικνόπουλος, μουσικοδιδάσκαλος»³². Τὰ 26 χιλιόμετρα ποὺ χωρίζουν τοὺς Μολάους ἀπὸ τὴν Μονεμβασίαν³³, μᾶς ὁδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ γέρον Φιλόθεος, ἐγνώριζε καλὰ τὸν Τσικνόπουλο, τόσον, ὥστε νὰ γνωρίζη καὶ τοὺς προγόνους του καὶ νὰ τὸν προτιμῆ ὡς τίμιον καὶ πνευματέμφορον ἄνδρα γιὰ νὰ τὸν διδάξη τὴν Ψαλτικὴν. Πρόδηλον εἶναι ὅτι τὸν ἐκτιμοῦσε βαθύτατα, ὡς συμπατριώτην του ἀρκούντως προβεβλημένον, δίκαιον καὶ καλὸν Χριστιανὸν καὶ τὸν ἐσέβετο γιὰ τὸ παιδευτικὸ του ἔργο.

³⁰ Μαρίας Μπαρμπάκη, *Οἱ πρῶτοι μουσικοὶ σύλλογοι τῆς Ἀθήνας καὶ τοῦ Πειραιᾶ καὶ ἡ συμβολὴ τους εἰς τὴν μουσικὴν παιδείαν (1871-1909)*, Διδακτορικὴ Διατριβὴ κατατεθεῖσα στὸ Τμῆμα Μουσικῶν Σπουδῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ ΕΚΠΑ, Ἀθῆνα 2009, σ. 169 & σ. 54, ὑπόσ. 188 [: ἐφ. *Καιροί* 27-01-1901, σ. 3].

³¹ *Αὐτόθι* & ὑπόσ. 753 [: περιοδικὸ *Ἐμπρός* 22-06-1905, σ. 4 & 25-07-1905, σ. 3].

³² Φιλοθέου Ζερβᾶκου, Ἀρχιμανδρίτου, *Ἀπομνημονεύματα*, ἔκδοσις δευτέρα, Ἀθῆναι 1982, σ. 41, ὑπόσ. (1).

³³ Πρβλ. καὶ ΓΑΚ-Α Ἀρχεῖα τοῦ Νομοῦ Λακωνίας, Ἀρχεῖο Δημητρίου Κ. Σαλβαρά, τ. Β', [Α.Α.] 945, 8,40 Μονεμβασία, 22-06-1834 Συμφωνητικὸ «Συντροφίας» (φφ. 2): Ὑπογράφουν: Κ. Σαλβαράς, Π. Μελετόπουλος, Ἀνδρέας Τσικνόπουλος, Ι.Θ. Λεώπουλος, Α. Γραμματικᾶκης.

Εἶναι τῷ ὄντι βαρύνουσα ἡ ἀναφορὰ αὐτῆ τοῦ ὄσ. Φιλοθέου, διότι ὁ Τσικνόπουλος δέχεται φίλια πυρά, μὲ τὴν -δῆθεν ἀποστασιοποιημένη- ἀναπαραγωγὴ ἀπὸ τὸ περιοδικὸ Ἑθνικὴ Μοῦσα, συκοφαντιῶν μερίδος τοῦ ἀντιπάλου τύπου, γιὰ ἐπικοινωνία του μὲ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα³⁴. Κατὰ τὴν γνώμη τοῦ γράφοντος, οἱ κατηγορίες αὐτὲς εἶναι ἀβάσιμες καὶ ὀφείλονται ἐν μέρει στὴν συντονισμένη πατριωτικὴ προσπάθεια κατὰ τῆς ἀδέσμου ἐπιβολῆς τῆς τετραφωνίας στὴν ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ. Ἦταν τόσο φορτισμένη ἡ ἀτμόσφαιρα τῆς ἐποχῆς, ὥστε νὰ ἐπέλθει, ὡς ἀπότοκος, ὁ διχασμὸς καὶ τὰ γνωστὰ ἐπεισόδια τῶν Εὐαγγελικῶν³⁵.

³⁴ Ἑθνικὴ Μοῦσα, Πανελλήνιον μηνιαῖον Μουσικὸν περιοδικὸν σύγγραμμα, ὄργανον τοῦ ἐν Ἀθήναις Μουσικοῦ Συλλόγου, (διευθ.) Χρ.[ῆστος] Γ. Βλάχος, τ. Α΄, [τχ.] ἀρ. 1, Ἀθῆναι, Μάρτιος 1909, σσ. 4-6 [: «Ἡ τέλεσις τῶν ἐγκαινίων τοῦ Συλλόγου»] & [τχ.] ἀρ. 5-6, Ἀθῆναι, Ἰούλιος-Αὐγούστος 1909, σσ. 74-75 [: «Ἑλληνικὰ Μουσικὰ Χρονικά»]: «[...] ὁ κ. Τσικνόπουλος [...] ἐξεφράσθη κάπως μετὰ πικρίας καὶ δριμύτητος περὶ τινῶν συναδέλφων του, συκοφαντούντων χαιρεκάκως αὐτόν, καὶ περὶ τῶν ἀρμοδιῶν, οἵτινες ἐπὶ δύο ἔτη τώρα δὲν τῷ δίδουσι θέσιν ἱεροψάλτου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ὡσαύτως ἐν παρεκβάσει τοῦ λόγου αὐτοῦ ὠμίλησε καὶ περὶ τῶν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ἐμφανισθεισῶν πνευματικῶν εἰκόνων, ὧν τὴν ἐμφάνισιν, πολλοὶ τῶν παρευρεθέντων μαθητῶν του ἐπιβεβαίωσαν. Ἐν τέλει δ' οὗτος ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ τὰ περὶ τῆς ἐπικοινωνίας αὐτοῦ μετὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, περὶ οὗ λόγος πολὺς ἐγένετο ἄλλοτε ἐν τῷ τύπῳ, ἀδιαφορῶν διὰ τὰ σκώμματα αὐτῶν. Ἡ διευθυνομένη παρ' αὐτοῦ Σχολὴ αὕτη, λειτουργεῖ, ὡς εἶπεν, ἀπὸ 23 ἐτῶν καὶ εἶνε αὐτὴ ἐκείνη ἡ ὁποία ἰδρύθη ἔκτοτε (1888) ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Χρ.[ῆστος] Βλάχου ἐν τῷ ἐνταυθα Βαρβακείῳ, ὑπουργικῇ ἀδείᾳ».

Ὁ Χρῆστος Γ. Βλάχος, δικηγόρος ἐπίσης Ἀθηνῶν, ἦταν συνιδρυτὴς τῆς ἐν λόγῳ Σχολῆς καὶ δίδαξε σ' αὐτὴν ἐπὶ ἐξάμηνον. Πιθανότατα κάποια στιγμή, ἦλθε σὲ ρήξῃ μὲ τὸν Τσικνόπουλο, καὶ ἴδρυσε τὸ 1902, τὴν «Ἑθνικὴ Μοῦσα», ὄργανο τῆς ὁποίας εἶναι καὶ τὸ ὁμώνυμο περιοδικό. Βλ σχετικὰ Μαρίας Μπαρμπάκη, ὁ.π., σ. 169: «Οἱ πρῶτοι μουσικοὶ σύλλογοι τῆς Ἀθήνας καὶ τοῦ Πειραιᾶ ... (1871-1909): «Συνιδρυτὴς τῆς σχολῆς τὸ 1888 μαζὶ μὲ τὸν Τσικνόπουλο ἦταν ὁ ἐπίσης δικηγόρος καὶ ψάλτης, Χρῆστος Βλάχος [...]»· πρβλ καὶ αὐτόθι, σ. 259, ὅπου καὶ τεκμαίρεται ὁ μουσικῶς ἀντιπολιτευόμενος τύπος: «Ἡ Ἐφ.[ημερίς], γνωστὴ γιὰ τὴν προτίμησίν της στὴν τετράφωνη μουσικὴ στὶς ἐκκλησίαις [...]». Τοιοῦτος φίλος, ὡς τὸν Βροῦτον, ἴδε ἀνταπόδοσιν...

³⁵ «Τὰ αἵματῆρὰ ἐπεισόδια ποὺ ἔλαβαν χώρα στὴν Ἀθήνα στὶς 8 Νοεμβρίου τοῦ 1901 μὲ ἀφορμὴ τὴ δημοσίευση ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα Ἀκρόπολις τῶν Εὐαγγελίων μεταφρασμένων [στὴν πραγματικότητα μεταγλωττισμένων ἢ, ἄλλιως, παραφρασμένων, κατὰ τὴν τρέχουσα τότε ἄποψη] στὴ δημοτικὴ γλῶσσα ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Πάλλη στὶς 9 Σεπτεμβρίου 1901». Σὲ ἐπόμενο ἀρθρο -σὺν Θεῶ- δὰ ἀσχοληθοῦμε

Ἡ δημοσίευσις τῆς ιδέας πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ μουσικοῦ καθεστώτος ἐν Ἀθήναις [...] χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ 1870, ὅτε ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν ἐν τῇ Ἀθήνῃσι Ριζαρείῳ Σχολῇ Γ.[ερασίμου] Ν.[ικολάου] Μαντζαβίνου, ὁπαδοῦ τοῦ συστήματος τοῦ Ἰωάννου Χαβιαρᾶ, διατριβαὶ ἀνώνυμοι εἰς τὴν ἐφημερίδα «Ὁ Αἰὼν» Ἀθηνῶν [...].

Παρὰ τὴν σαρωτικὴ αὐτὴ μαρτυρία τοῦ Παπαδοπούλου³⁶, ὁ Μαντζαβίνος εἶναι αὐτὸς ποὺ τὸ 1885 γνωματεύει ὑπὲρ τοῦ Νέου Εἰρμολογίου τοῦ Τσικνοπούλου ὡς ὁ ἀρμόδιος περὶ τούτου ἐμπειρογνώμων τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας³⁷. Ἄλλωστε, ἡ χορωδία τοῦ Ἀνδρέα ἔψαλε στὸ ναὸ τῆς Μητροπόλεως (τὸν Εὐαγγελισμό) ἀντιφωνικὰ μὲ τὴν τετράφωνη χορωδία τοῦ Χρήστου Στρομπούλη³⁸.

Τὸ 1900, ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης διατυπώνει ὅτι «ὑπάρχουσι δὲ οὐκ ὀλίγοι διακεκριμένοι ψάλται ἐν Ἀθήναις, γνησίως ψάλλοντες, καθὼς οἱ ψάλται τοῦ Ἁγ. Κωνσταντίνου, τῶν Ἁγίων Ἀσωμάτων, καθὼς ὁ κ. Ἀ. Τσικνόπουλος εἰς τοὺς Ἁγ. Θεοδώρους [...]»³⁹. Ὁ Τσικνόπουλος μαρτυρεῖται ἐπίσης νὰ ψέλνῃ καὶ στὸν Ἱερὸ Ναὸ Παναγίας Βλασσαροῦς⁴⁰.

μὲ τὴν προσωπικότητα τοῦ Φωκίωνος Βάμβα, καὶ τὴν μάχη κατὰ τῆς ἐκκλησιαστικῶς ἀδέσμου ἐπιβολῆς τῆς τετραφωνίας. Πηγή: <https://el.wikipedia.org/wiki/Εὐαγγελικά>.

³⁶ Βλ. Γεωργίου Ἰ. Παπαδόπουλου, *Ὁ.π.*, σ. 230, ὑποσ. 30.

³⁷ Ἀνδρέου Β. Τσικνοπούλου, *Νέον Εἰρμολόγιον σύντομον* (1895), σσ. 6 καὶ 1α' τοῦ Προλόγου, ὅπου στὴν προμετωπίδα καταχωρίζεται ἡ ἐγκριτικὴ γνωμάτευση τοῦ Μαντζαβίνου (18-08-1885), στὴν ὁποῖα ὑπογράφει ὡς πρῶν καθηγητὴς καὶ στὴν σελ. 1α' ἀναφέρεται ὡς ἐπὶ εἰκοσαπενταετίαν διδάξας στὴν Ριζαίρειο.

³⁸ Βλ. Μαρίας Μπαρμπάκη, *Ὁ.π.*, σ. 259, ὑποσ. 1231.

³⁹ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη, «Μουσικολογικά», *Ἄπαντα*, τόμος πέμπτος, κριτικὴ ἔκδοσις Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Ἀθήνα 1988, σσ. 239-240. Ἐννοεῖ ἐδῶ τοὺς Ἁγ. Θεοδώρους πλ. Κλαυθμῶνος, τὴν ἀρχαιότερα σωζομένη ἐκκλησία τῶν Ἀθηνῶν (ἰδρ. 1041), ποὺ γλίτωσε ἀπὸ τὴν καταστροφικὴ μανία τοῦ Ernst Moritz Theodor Ziller (1837-1923).

⁴⁰ Βλ. Τάκη Καλογεροπούλου, *Ὁ.π.*, σ. 229: «Σχημάτισε πολυμελῆ χορωδία (ποὺ ἔψαλλε στὴν Παναγία Βλασσαροῦ) καὶ ἔδινε συναυλίες μὲ ἐκκλ. καὶ δημοτικὰ τραγούδια (ὅπως ἐκεῖνη γιὰ τοὺς γάμους τοῦ τότε διαδόχου Κωνσταντίνου)».

ε. Ἡ στήριξη τοῦ Χαριλάου Τρικούπη (1832-1896)

Ἡ φιλία -ὡς συνάγεται- καὶ ἡ στήριξη τοῦ Χαριλάου Τρικούπη, ἐξῆψε τὸν ζῆλον καὶ πυροδότησε τὴν πολεμικὴν τοῦ Ἰωάννου Σακελλαρίδου, ὁ ὁποῖος τὸν κατηγορήσε ὅτι «ἀπελάμβανε σκανδαλώδους εὐνοίας, ἀναρμόδιος ὢν»⁴¹. Γιὰ τοῦ Σπυρίδωνος Τρικούπη, Βουλευτῆς Μεσολογγίου καὶ συγγενῆς τοῦ Παλαμᾶ⁴², θαυμαστής τοῦ Ἀνθίμου τοῦ Ἐφεσιομάγνητος, ὁ Χαρίλαος ἦταν πρόσωπο σεβαστὸ καὶ ἀσκούσε ἐπιρροὴ στὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, ἤδη πρὶν ἀνέλθῃ στὸν πρωθυπουργικὸ θῶκο. Διωρισμένος ἀπὸ τὸν Τρικούπη στὴν θέση τοῦ διευθυντοῦ τῆς Ριζαρείου⁴³, ὁ Ἅγιος Πενταπόλεως Νεκτᾶριος Κεφαλαῶς (1846-1920), τοῦ ἀπευθύνει ἐπιστολή, περὶ τῆς καταστάσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαιδεύσεως: «...Προτείνω ἵνα οἱ τῆς Σχολῆς ἀπόφοιτοι διορίζονται ἢ ἱεροδιδάσκαλοι ἢ δημοδιδάσκαλοι μέχρι τοῦ τριακοστοῦ ἔτους τῆς ἡλικίας των ἐν πρωτευούσαις ἐπαρχιῶν καὶ δήμων, ὑπόχρεοι ὄντως νὰ φέρωσι πανταχοῦ καὶ πάντοτε τὸ ἔνδυμα τῆς Σχολῆς, τὴν κόμην καὶ τὸ γένειον, μεθ' ὃ γινόμενοι ἱερεῖς θὰ παύονται μετερχόμενοι τὸν δημοδιδάσκαλον ἢ ἱεροδιδάσκαλον, ἀρκοῦμενοι εἰς τὸ τοῦ ἱερέως ἐπάγγελμα»⁴⁴.

στ. Μαθητὲς Τσικνοπούλου

Στὶς τάξεις τοῦ Συλλόγου φοίτησαν πολυάριθμοι μαθητὲς. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ξεχώρισαν ὁ ὁσ. Φιλόθεος -κατὰ κόσμον Κωνσταντῖνος-

⁴¹ Αὐτόθι.

⁴² Βλ. Κ. Σ. Κώνστα, «Ἀπὸ τὴν προσφορὰ τῆς “Ἱερῆς Πολιτείας”/Ἡ Αἰτωλικὴ Μουσικὴ Σχολή», ὁ.π.: «Τέλος ἡ οἰκογένεια Παλαμᾶ ἦταν συγγενικὴ μὲ αὐτὴ τῶν Τρικούπηδων ἀφοῦ ὁ Ἰωάννης Τρικούπης, πατέρας τοῦ πρωθυπουργοῦ Σπυρίδωνος Τρικούπη (1750-1824), ἦταν παντρεμένος μὲ τὴν Ἀλεξάνδρα Παλαμᾶ, προφανῶς μέλος τῶν Παλαμάδων».

⁴³ Ἰερομόναχου Νεκταρίου (Ratko) Samardžić, Ποιμαντικὲς διαστάσεις τῆς ἐκκλησιολογίας τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, ἐργασία ὑποβληθεῖσα στὸ Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τομέας Ἡθικῆς καὶ Ποιμαντικῆς, ἐπιβλέπων π. Βασίλειος Καλλιακμάνης, Θεσσαλονίκη 2019, σ. 30: «Τὸ 1894 στὶς 10 Μαρτίου ὁ πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος Χαρίλαος Τρικούπης τὸν διορίζει στὴ Ριζαρείου Σχολὴ Ἀθηνῶν».

⁴⁴ Κωνσταντῖνου Β. Κολοκυθᾶ, Ἱερεὺς Μᾶρκος Τσακτάνης, τὸ ἔργο καὶ ἡ θεοφόρος δράσις του, ἐκτύπως Γκελμπέσης Γεώργιος, Ἀθῆναι 2010, σ. 32, ὑποσ. 17· στὸ Κλεόπα Δ. Στρογγύλη (Ἀρχιμανδρίτη), «Ἀνέκδοτη ἀλληλογραφία Ἁγ. Νεκταρίου», περιοδικὸ Παράδοση, τεύχος 13-16, σ. 23.

Αριθμὸς Πράξεως

Ληξιαρχικὴ πράξις ἀποβιώσεως

256
Ὄνομα καὶ
ἐπώνυμον
ἀποβιώσαντος

Ἀνδρέας
Β.
Τσικνόπουλος

ὁδὸς
Ταξιαρχῶν
3.

Σήμερον τὴν πέμπτην τοῦ μηνὸς Αὐγούστου τοῦ χιλιοστοῦ ἐννιακοσιοστοῦ δεκάτου ἕκτου ἔτους[,] ἡμέραν Παρασκευὴν καὶ ὥραν 9^{1/2} π.μ., ἐνεφανίσθη ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ Γεωργ.[ίου] Τσόχα, Ληξιάρχου τοῦ Θ' τμήματος τῆς πόλεως Ἀθηνῶν τοῦ Δήμου Ἀθηναίων [τῆς] ἐπαρχίας Ἀττικῆς ὁ Δημήτριος Μίστρας ἐκ Μετσόβου[,] ἐτῶν 38 ἐπαγγέλματος Ἐπιτρόπου καὶ ἐδήλωσεν ὅτι χθὲς περὶ τὴν 10 ὥραν μ.μ. εἰς τὴν ἐνορίαν Ταξιαρχῶν Πύλης Ἀγορᾶς τοῦ Δ' τμήματος [ἐνταῦθα], ὁ Ἀνδρέας Β.[ελισσαρίου] Τσικνόπουλος, ἐπαγγέλματος Δικηγόρος ἐκ Μεσολογγίου, ἐτῶν πεντήκοντα πέντε, ἄγαμος [ἀπεβίωσεν] ἔνεκεν ἐγκεφαλικῆς συμφορῆσεως· ἐβεβαιώθημεν περὶ τῆς ἀποβιώσεώς του [καὶ] συνετάξαμεν τὴν παροῦσαν [πράξιν] ἐν τῷ Ληξιαρχεῖῳ, ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν μαρτύρων Γεωργίου Μίστρα, Παναγιώτου Λ. Μαραγκοπούλου, Δημ.[ητρίου] Μπαλεκλάκου, κατοίκου Ἀθηνῶν· ἦτις ἀναγνωσθεῖσα εἰς [τὸν δηλώ]σαντα καὶ τοὺς μάρτυρας, ὑπεγράφη παρὰ πάντων καὶ ἐμοῦ.

Ὁ ληξίαρχος

Γ. Α. Τσόχας

Οι Δηλώσας
Γ. Δ. Μίστρας

Οι μάρτυρες
Δ. Μπαλεκλάκος
Λ. Μαραγκόπουλος

Λίγο ἀργότερα, στὶς 29-10-1916, στὴν δεκάτη συνεδρίαση τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου Ἀθηνῶν, ἀναγγέλεται στὸ σῶμα ὁ θάνατος τοῦ Ἀνδρέου Τσικνοπούλου⁴⁶, ὡς ἐξῆς:

[Φύλλον] 96 , Συνεδριάσις Δεκάτη.

Ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν τῷ Καταστήματι τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου Ἀθηνῶν [.] σήμερον τὴν 29 Ὀκτωβρίου 1916 ἡμέραν Σάββατον καὶ ὥραν 6^η μ.μ. συνῆλθον συνεστία τῆς ἀπὸ 27 8/βρίου ἐ.ἔ. προσκλήσεως τοῦ Προέδρου τὰ μέλη τοῦ Συλλόγου πρὸς συνεδρίασιν ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ

⁴⁶ Μᾶλλον ἐκ παραδρομῆς γράφεται Ἀλέξανδρος, ὡς ἐκ τοῦ ἀκρωνυμίου (Α.). Στὴν βιβλιογραφικὴ καταχώρηση τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ ΔΣΑ, καταχωρίζεται λανθασμένα ὡς Ἄγγ.[ελοῦ] Τσικνόπουλος. Βλ. <http://www.dslib.gr> Πρακτικὸ 10^{ης} Συνεδριάσεως ΔΣ ΔΣΑ 29 Ὀκτωβρίου 1916.

κ. Α. Μάτεσι, γραμματεύοντος τοῦ Συμβούλου Ἀγγ.[έλου] Κ. Σταυροπούλου καὶ κωλυομένου τοῦ γραμματέως Π.[αναγιώτου] Ἀναστασοπούλου.

Ἀναγνωσθέντος τοῦ καταλόγου ὁ Σύλλογος εὐρέθη ἐν ἀπαρτία παρόντων [πενήντα τεσσάρων] 54 μελῶν -

Ἀναγινώσκονται καὶ ἐπικυροῦνται τὰ πρακτικὰ τῆς προηγουμένης συνεδρίασεως -

Ⓞ Πρόεδρος ἀνακινῶν:

1^{ος} Ζοὶ ἐπισυμβάντα θάνατον τῶν δικηγόρων Ἑκτορος Ρωμάνου, Ι. Σημαντήρα, Δ. Κροκιδᾶ, Ἀλεξ. Τσικνοπούλου, Δ. Βεργιῆ, Δ. Κροκιδᾶ, Ἀλεξ. Τσικνοπούλου, Δ. Βεργιῆ,

Ὁ Πρόεδρος ἀνακινῶν: 1^{ος}: τὸν ἐπισυμβάντα θάνατον τῶν δικηγόρων Ἑκτορος Ρωμάνου, Ι. Σημαντήρα, Δ. Κροκιδᾶ, Ἀλεξ. Τσικνοπούλου [...]

Μεθ' ὃ λύεται ἡ συνεδρίασις. Ὁ Πρόεδρος Μάτεσις Ἀντώνιος, Ὁ Γραμματεὺς Πάνος Ἀναστασόπουλος.

η. Μουσικολογικὰ σχόλια γιὰ τὸ ἔργο του

Μέσω τοῦ ἔργου τοῦ Τσικνοπούλου, ἔχουμε ἄμεση σύνδεση μὲ τὸν Ἰάκωβο Πρωτοψάλτη (1740/5-1800)⁴⁷, καὶ τὸν μαθητὴ του Γεώργιο τὸν Κρητᾶ (~1770-1815)· μαθητὲς τοῦ τελευταίου, ἐχρημάτισαν ὁ Ἄνθιμος ὁ Ἐφεσιομάγνης⁴⁸, καὶ ὁ Ζαφεΐριος Ζαφεειρόπουλος⁴⁹. Ὁ Ζαφεΐριος

⁴⁷ Βίκτωρος Τσόγια, *Δομὴ καὶ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ Δοξασταρίου Ἰακώβου τοῦ Πρωτοψάλτου. Μορφολογικὴ σπουδὴ μὲ βάση τὰ Δοξαστικὰ τῶν τετάρτων ἡχῶν*, Διπλωματικὴ Μεταπτυχιακὴ Ἔργασία, ὑποστηρικθεῖσα στὸ Τμῆμα Μουσικῶν Σπουδῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ ΕΚΠΑ, ἐπιβλέπων Ἀχιλλεὺς Χαλδαιάκης, Ἀθήνα 2018 [προσιτὴ στὴν ἀκόλουθη διαδικτυακὴ διεύθυνση: <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/el/browse/2846915>], σ. 7, ὅπου καὶ οἱ ἀκραῖες ἡμερομηνίες γιὰ τὸν Ἰάκωβο Πρωτοψάλτη. Δεδομένου αὐτοῦ τοῦ στοιχείου, προκύπτουν κατὰ προσέγγιση καὶ οἱ ἀντίστοιχες γιὰ τὸν Γεώργιο τὸν Κρητᾶ.

⁴⁸ Βλ. Ἀνδρέου Β. Τσικνοπούλου, *Νέον Εἰρημολόγιον σύντομον* (1895), Εἰσαγωγή, σ. η', ὅπου ὁ Τσικνόπουλος σημειώνει: « [...] Προσέδῃκα δὲ καὶ μαθήματα τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου μου Ἀνθίμου ἱεροδιακόνου καὶ πρωτοψάλτου τοῦ Μεσολογγίου, ἐπεξεργασθέντα ταῦτα ὑπ' ἐμοῦ ἄνευ θεβαίως τῆς ἐλαχίστης ἀλλοιώσεως τοῦ μέλους αὐτῶν».

⁴⁹ Βλ. Γεωργίου Ἰ. Παπαδόπουλου, ὁ.π., σ. 143: «Ζαφεΐριος Ἀποστόλου Ζαφειρόπουλος, πρωτοψάλτης ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις ἱερῷ ναῷ τῆς ἀγίας Εἰρήνης, λόγιος μουσικός, μαθητὴς γενόμενος Γεωργίου τοῦ Κρητῆ καὶ εἶτα τῶν τριῶν διδασκάλων τῆς νέας

συνεργάστηκε με τὸν Τσικνόπουλο στὸν Μουσικὸ Σύλλογο τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐπεξεργάστηκε τὸ Ἀναστασιματάριο τοῦ τελευταίου.

Ὅπως σημειώνει χαρακτηριστικὰ ὁ Γεώργιος Χατζηθεοδώρου, «τὸ Ἀναστασιματάριο τῆς ἔκδοσης τοῦ Ζαφειροπούλου καὶ κυρίως τοῦ Τσικνοπούλου, δὰ μπορούσε κάλλιστα νὰ ἀντικαταστήσει τὸ Ἀναστασιματάριο τῆς ἔκδοσης τοῦ Ἰωάννη, ποὺ ἔχει ἐπικρατήσει, γιατί πρόκειται γιὰ ἐκδόσεις ἀρκετὰ σοβαρές, προσεγμένες, ποὺ παρὰ τίς ὅποιες παρεμβάσεις, ὅχι μόνο δὲν ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὴ γνωστὴ παράδοση τοῦ Ἀναστασιματαρίου τοῦ Πέτρου, ἀλλὰ καὶ τὴ βελτιώνουν· δὲν εἶχαν ὅμως τύχη, ἀσφαλῶς γιατί δὲν ἦταν ἐκδόσεις τῆς Κωνσταντινούπολης»⁵⁰.

Ὡς ἐκ τούτου ἀγνοήθηκαν ἐπιδεικτικὰ ἀπὸ τοὺς κύκλους τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἱ ὁποῖοι ποτὲ δὲν τὰ συμπεριέλαβαν στὴν ἀρίθμηση τῆς σειρᾶς ἐκδόσεων τοῦ Ἀναστασιματαρίου τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου. Αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι δὲν ἔχαιραν ἐκτιμῆσεως στὸν ἱεροψαλτικὸ κόσμῳ⁵¹.

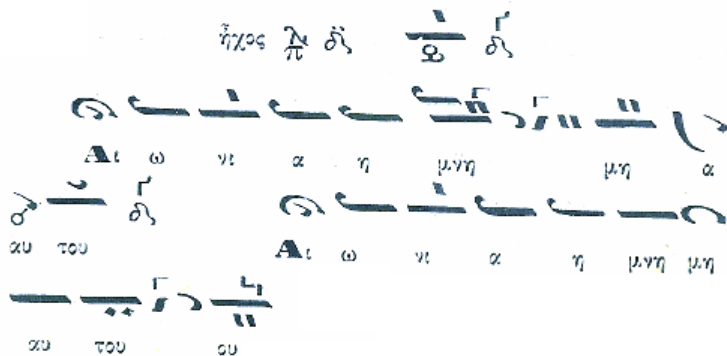

μεθόδου ἐν τῇ Μουσικῇ Σχολῇ [ἐνν. τῆς Κωνσταντινουπόλεως], ἐξ ἧς ἀποφοιτήσας ἔλαβε καὶ πτυχίον. Ἐξέδωκεν ἐν Ἀθήναις, ἔνθα εὐδοκίμως ἐπὶ μακρὸν ἐδίδαξε τὴν μουσικὴν, τὸ Ἀναστασιματάριον τοῦ Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου· ἐξέδωκε τῷ 1842 καὶ μελέτην κατὰ τοῦ Λεσβιακοῦ συστήματος “Ὁ Γεώργιος Λέσβιος καὶ τὸ Λέσβιον αὐτοῦ σύστημα”. Ἐμέλεισε διάφορα μαθήματα· ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τῷ 1851 ».

⁵⁰ Γεωργίου Ἰ. Χατζηθεοδώρου, *Τὸ Ἀναστασιματάριον Πέτρου Λαμπαδαρίου καὶ οἱ ἐπανεκδόσεις του ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Πρωτοψάλτη (Προδρομικὴ μελέτη)*, Κάλυμνος 2004, Εἰσαγωγὴ σ. δ´, ὑποσ. 19.

⁵¹ Βλ. Μελετίου Σισανίου, *Μουσικὸν Ἐγχειρίδιον* (1864), ὅπου μετὰ τὴν σ. 228, συνάπτεται ἀπαρτίζον συμπίλημα, τὸ ἀργὸν Εἰρμολόγιον τοῦ Ἀνδρέου Τσικνοπούλου. Αὐτὴ εἶναι μία σαφὴς ἔνδειξις ὅτι ναὶ μὲν τὰ βιβλία τοῦ Τσικνοπούλου δὲν εἶχαν εὐρεῖα διάδοσις, καὶ δὲν ἀντικατέστησαν ὡς ἀρτιότερα τὰ προερχόμενα ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου, ὡστόσο, εἶναι μία ἀπτὴ ἔνδειξις ὅτι τὸ ἔργον τοῦ Τσικνοπούλου ἔχαιρε γενικῆς ἐκτιμῆσεως στὸν ἱεροψαλτικὸν κόσμῳ. Ἐπίσης, βιβλία τοῦ Τσικνοπούλου εἶχε ὁ Σερβίον καὶ Κοζάνης Διονύσιος Ψαριανὸς στὴν Βιβλιοθήκη του, ὁ λαμπαδάριος Εὐάγγελος Τζελάς, ἐνῶ «τὸ ἀηδόνι», κατὰ τὸν μακαριώτατον κυρὸ Σεραφεῖμ Τίκα, π. Ἀπόστολος Θεολόγος, μαθητῆς τοῦ Διονυσίου Ψαριανοῦ, ἔδесе ὑπ´ ὄψιν μου ὅτι ἀργῆς Δοξολογίης τοῦ Τσικνοπούλου διεκινουῦντο σὲ χειρόγραφα φαλλόμενα ἐν Ἀθήναις. Βλ. Κ. Σ. Κώνστα, «Ἀπὸ τὴν προσφορὰ τῆς “Ἱερῆς Πολιτείας”/Ἡ Αἰτωλικὴ Μουσικὴ Σχολή», ὅ.π., σ. 496 ὑποσ. 6: «Στὸν ἄνθιμον στὸ Μεσολόγγι μαθήτευσε καὶ ὁ Πρεβεζάνος μεμουσωμένος γαιτρός μακαρίτης Δημήτριος Περιστερῆς, ποὺ πολλὰ τοῦ ὀφείλει κυρίως ἡ Δημοτικὴ Μουσικὴ μας. Εἶναι ὁ πατέρας τοῦ σημερινοῦ προΐσταμένου του πρωτοτύπου Βυζαντινοῦ χοροῦ τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν, καθηγητοῦ Σπυρ. [Ἰδωνος] Περιστερῆ, ποὺ ἐπάξια συνεχίζει τὴν μουσικὴν παράδοσις τῆς γενιᾶς του».

«Διακρίνονται όλες οι εκδόσεις του Ανδρέα Τσικνοπούλου για την απλότητα, τον σωστό τονισμό και την εύρυθμία της μελωδικής τους γραμμής»⁵². Όμολογείται επίσης ως «ο κύριος εκδότης μετά τον Σακελλαρίδη»⁵³. Ωστόσο, κάθε μελοποιός πού θέλει να ξεχωρίσει, συμπεριλαμβάνει και κάποιους νεωτερισμούς στο έργο του. «Πρώτος ο Ανδρέας Τσικνόπουλος δημοσιεύει μελοποιημένο το “Αιώνία ή μνήμη”, στο έργο του “Νεκρώσιμος Άκολουθία” (1890), σε ήχο πλάγιο του τετάρτου κατά τριφωνίαν, με ύφος να αποκλίνει προς το έκφωνητικό. Η μελωδία αυτή δὲν περιλαμβάνει τριπλή επανάληψη του “Αιώνία ή μνήμη”, αλλά μόνο διπλή»⁵⁴.

Α. Τσικνόπουλος, Νεκρώσιμος Άκολουθία (1890) σ. 61

Δείγμα τῶν ἐρευνητικῶν του ἀνησυχιῶν, εἶναι καὶ ἡ ἐνασχόλησή του μὲ τὸ διάσημο χειρόγραφο Ἰβήρων 1203, τὸ ὁποῖο περιέχει δημῶδη ἄσματα τοῦ 16ου αἰ. Ὁ Σπυρίδων Λάμπρου, μᾶς παραδίδει

⁵² Γεωργίου Ἰ. Χατζηθεοδώρου, Βιβλιογραφία τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, τ. Α΄, Περίοδος Α΄ (1820-1899), Ἐκδόσεις Πατριαρχικοῦ Ἰδρύματος Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 185.

⁵³ Βλ. Γεωργίου Ἰ. Παπαδόπουλου, ὁ.π., σ. 203.

⁵⁴ π. Νεκταρίου Πάρη, «Τὸ “Αιώνία ή μνήμη” στήν Ὁρθόδοξη Λατρεία», προσιτό στήν ἀκόλουθη διαδικτυακή διεύθυνση: <https://www.romfea.gr/katigories/10-aporseis/55618-to-aionia-i-mnimi-stin-orthodoksi-latreia>. Βλ. ἐπίσης καί π. Σπυρίδωνος Χρ. Κωνσταντῆ, «Καταγραφή μουσικῶν, λειτουργικῶν καὶ τελετουργικῶν σημείων τῆς Νεκρώσιμης Ἀκολουθίας σύμφωνα μὲ τὰ παλαιότερα μουσικά βιβλία», *Ἡ Διεθνὲς Μουσικολογικὸ καὶ Ψαλτικὸ συνέδριο τοῦ Ι.Β.Μ. ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μὲ θέμα: «Θεωρία καὶ Πράξη τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης» «Ἡ μουσικὴ τυπογραφία τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης» 200στὴ ἐπέτειος: 1820/21–2021*», Ἀθήνα, 15-18 Δεκεμβρίου 2021.

τὸ χρονικὸ: «Εἶτα δὲ τῇ 27 Φεβρουαρίου 1903 ὁ κ. Ἄραμις (Περικλῆς Ἀραβαντινός), ὁμιλήσας ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρασσοῦ “Περὶ τῆς δημώδους μουσικῆς μας” μετὰ παρενθέτων ἐπεξηγηματικῶν ἀσμάτων τῆς συλλογῆς αὐτοῦ, ἔψαλε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἐν τῶν ἀγιορειτικῶν ἀσμάτων τῆς μονῆς Ἰθῆρων, περὶ ὧν ἐποίησάμην ἐν τῇ αὐτῇ ἐσπερίδι λόγον διὰ βραχέων. Εἶχε δὲ μεταφέρει τὸ ἄσμα ἐκεῖνο ἀπὸ τῆς παλαιᾶς παρασημαντικῆς εἰς τὴν καθ’ ἡμᾶς ἐκκλησιαστικὴν - χάριν τοῦ κ. Ἀραβαντινοῦ- ὁ ἱεροψάλτης κ. Ἀνδρέας Τσικνόπουλος, ἀφορμώμενος ἀφ’ ἧς καὶ ὁ κ. Σακελλαρίδης γνώμης, τοῦ δυνατοῦ τῆς μεταγραφῆς εἰς τὰ νεώτερα σημεῖα»⁵⁵.

δ. Ἐργογραφία Τσικνοπούλου

Ἡ ὑπογραφή τοῦ Τσικνοπούλου στὸ *Νέον Εἰρμολόγιον ἀργὸν* (1899). Ὑπογράφει κάτω ἀπὸ τὴν ἔνδειξη *πᾶν γνήσιον ἀντίτυπον φέρει τὴν ὑπογραφὴν μου*. Ἦδη ἀπὸ τοῦ ἔτους αὐτοῦ, παύει ἡ ἀρίθμηση τῆς σειρᾶς *Μουσικῆς Βιβλιοθήκη* καὶ τὰ βιβλία ἐκδίδονται χωρὶς αὐτήν. Αὐτὸ ἴσως ὑπονοεῖ ἀρῶνυθμίες στὴν λειτουργία τοῦ Συλλόγου, ὥστόσο ὁ ἐπίμονος Τσικνόπουλος συνεχίζει τὴν ἐκδοτικὴ του δραστηριότητα ἐπισεῖων τὴν ιδιότητα τοῦ *δικηγόρου* (ἀντὶ αὐτῆς τοῦ *μαθητοῦ Ἀνθίμου*) πρὸς τοὺς ἀντιπάλους του. Ὅλα τὰ βιβλία τοῦ Τσικνοπούλου ἀποθησαυρίζονται στὸ Μουσεῖο Ἑλληνικῶν Λαϊκῶν Μουσικῶν Ὀργάνων καὶ στὴν Κοβεντάρειο Βιβλιοθήκη Κοζάνης. *Μελετίου Σισανίου, Μουσικὸν Ἐγχειρίδιον* (1864)

Μουσικὸν Ἐγχειρίδιον, περιέχον μαθήματά τινα τῆς Ἀκουλουθίας, μελοποιηθέντα παρὰ τοῦ Πανιεροτάτου (sic) Μητροπολίτου Ἁγίου Σισανίου κ. Μελετίου, νῦν τὸ πρῶτον ἐκδοθέντα παρὰ Ἀβραμίου Θεοχαρίδου, ἐγκρίσει καὶ ἀδεία τῆς Μεγάλῃς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἐν Κωνσταντινουπόλει, τύποις

⁵⁵ *Νέος Ἑλληνομνήμων* II (1914), σσ. 425-426. Στὸ Ἰθῆρων 1203, περιέχεται καὶ τὸ τραγούδι γιὰ τὴν ἄλωση τῆς Πάρου ἀπὸ τὸν Μπαρμπαρόσσα (1537): «Ὅλα τὰ δωδεκάνησα στέκουν ἀναπαμένα/κι ἡ Πάρος ἡ βαριόμοιρη στέκεται ἀποκλεισμένη./Κι ὅσοι τὴν ξεύρουν κλαίουν τὴν κι ὅλοι τὴν λυποῦνται./Μα σὰν τὴν κλαίγ’ ἡ Δέσποινα κανεῖς δὲν τὴν κλαίγει./«Πάρο, καὶ τί σοῦ ὠργίστηκεν τοῦτος ὁ Παρπαροῦσος;»/Δευτέρα μέρα πρόβαλε τὰ κάτεργα στὴν Πάρο./ἄλλοι λέγουν Βενέτικα, ἄλλοι τ’ Ἀνδρέα Δόρια.

τῆς Μουσικῆς Ἀνθολογίας «*Ἡ Εὐτέρπη*», 1864. Μετὰ τὴν σ. 228, συνάπτεται ἀπαρτίξον συμπίλημα, τὸ ἀργὸν Εἰρμολόγιον τοῦ Ἀνδρέου Τσικνοπούλου. Αὐτὴ εἶναι μία σαφῆς ἔνδειξις ὅτι ναὶ μὲν τὰ βιβλία τοῦ Τσικνοπούλου δὲν εἶχαν εὐρεῖα διάδοσιν, καὶ δὲν ἀντικατέστησαν ὡς ἀρτίωτερα ὄντα τὰ προερχόμενα ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου, ὡστόσο, εἶναι μία ἀπτή ἔνδειξις ὅτι τὸ ἔργο τοῦ Τσικνοπούλου ἔχαιρε γενικῆς ἐκτιμῆσεως στὸν ἱεροψαλτικὸ κόσμον.

Ἀκολουθία νεκρώσιμος (1890)

Ἀκολουθία νεκρώσιμος, ὑπὸ Ἀνδρέου Β. Τσικνοπούλου, [Βιβλίον Α΄], ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῶν Καταστημάτων Ἀνέστη Κωνσταντινίδου, 1890. Ἡ γνωστὴ rubrica τοῦ Συλλόγου ἔχει ἐκπέσει.

Ἀναστασιματάριον Σύντομον Εἰρμολογικὸν (1895)⁵⁶

Μουσικὴ Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, Ἀ.[νδρέου] Β.[ελισσαρίου] Τ.[σικνοπούλου, Βιβλίον Β΄] Ἀναστασιματάριον Σύντομον Εἰρμολογικὸν μελοποιηθὲν ὑπὸ Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου, καὶ ἐξηγηθὲν ὑπὸ Γρηγορίου Πρωτοψάλτου, ἀναλυθὲν δὲ ὑπὸ Ζ.[αφειρίου] Ἀ.[ποστόλου] Ζαφειροπούλου, ἐπεξεργασθὲν ἤδη καὶ ἐπιδιορθὲν κατ' ἀναλυτικώτερον, ἐμμελέστερον καὶ κανονικώτερον τρόπον, κατὰ τε τὴν γραφὴν καὶ τὸ μέλος ὑπὸ Ἀ.[νδρέου] Β.[ελισσαρίου] Τσικνοπούλου, μουσικοδιδασκάλου καὶ Διευθυντοῦ τῆς ἐν Ἀθήναις Μουσικῆς Σχολῆς. Ἐν Ἀθήναις, παρὰ τῷ ἐκδότῃ Ν. Μιχαλοπούλῳ. Ὅδος Αἰόλου – Μεγάλῃ οἰκίᾳ Μελαῖ ἀριθ. 5, 1895.

Νέον Εἰρμολόγιον σύντομον (1895)

Μουσικὴ Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, Ἀ.[νδρέου] Β.[ελισσαρίου] Τ.[σικνοπούλου], Βιβλίον Γ΄, Νέον Εἰρμολόγιον σύντομον, ὑπὸ Ἀνδρέου Β.[ελισσαρίου] Τσικνοπούλου Μουσικοδιδασκάλου, νῦν τὸ πρῶτον εἰς τύπον ἐκδίδεται δαπάνῃ Ν. Μιχαλοπούλου, ἐν Ἀθήναις, παρὰ τῷ ἐκδότῃ Ν. Μιχαλοπούλῳ, Ὅδος Αἰόλου, Μεγάλῃ Οἰκίᾳ Μελαῖ ἀριθ. 5, 1895.

Νεώτατον Ἀναστασιματάριον (1895)

Μουσικὴ Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς Σχολῆς, Ἀ.[νδρέου] Β.[ελισσαρίου] Τ.[σικνοπούλου], Βιβλίον Δ΄. Νεώτατον Ἀναστασιματάριον, τονισθὲν τὸ πρῶτον ὑπὸ Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, ἐπεξεργασθὲν καὶ ἀναλυθὲν ὑπὸ Ζ. Ζαφειροπούλου, περιέχον τὰ κεκραγάρια, τὰ ἀναστάσιμα τοῦ ἑσπερινοῦ, ὄρθρου καὶ Λειτουργίας κατ' ἤχον, μετὰ τῶν ἀναστασιμῶν εὐλογηταρίων ἀνασ. ἐξαποστειλαρίων, ἐωδιῶν, εἰρμολογικῶν Δοξολογῶν Μανουὴλ πρωτοψάλτου καὶ τὸν πεντάφωνον βαρὺν ἤχον Γεωργίου

⁵⁶ Βλ. Γεωργίου Ἰ. Χατζηθεοδώρου, *Τὸ Ἀναστασιματάριον Πέτρου Λαμπαδαρίου καὶ οἱ ἐπανεκδόσεις του ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Πρωτοψάλτη*, ὁ.π., σ. 9, ὑποσ. 44. Προσβάσιμη σε ἀνάρτησιν ἀπὸ το analogion.com – Psaltologion.com. Ἡ καταχώρησις τῶν βιβλιογραφικῶν στοιχείων εἶναι παρομοιάζουσα, ὡστόσο ὁ τίτλος διαφέρει.

του Κρητός, έπεξεργασθέν δὲ ἤδη, πλουτισθέν καὶ ἐπιδιορθωθέν κατ' ἀπλούστερον, ἐμμελέστερον καὶ κανονικώτερον τρόπον, κατὰ τε τὴν γραφὴν καὶ τὸ μέλος, ὑπὸ Ἀνδρέου Β. Τσικνοπούλου, μουσικοδιδασκάλου, ἐκδίδεται δαπάνῃ Ν. Μιχαλοπούλου, ἐν Ἀθήναις, παρὰ τῷ ἐκδότη Ν. Μιχαλοπούλῳ, ὁδὸς Αἰόλου-Μεγάλη οἰκία Μελαῖ ἀριθ. 5, 1895.

Γραμματικὴ τῆς Βυζ. Μουσικῆς (1897)

Μουσικὴ Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς Σχολῆς Α.Β.Τ. **Βιβλίον Ε΄**, Θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ διδασκαλίᾳ τῆς παρ' ἡμῖν μουσικῆς, ἥτοι, Γραμματικὴ τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, ὑπὸ Ἀνδρέου Β. Τσικνοπούλου μουσικοδιδασκάλου, ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Α. Καλαράκη, 1897. Τῷ αἰδεσιμωτάτῳ καὶ φιλομούσῳ ἡγουμένῳ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῶν Ἀσωμάτων Πετράκη, κυρίῳ κυρίῳ Συμεῶν Κοροβέση, τὴν βίβλον ταύτην ἀνατίθησι, ὁ πονήσας.

Δοξαστάριον τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ (1899)

Μουσικὴ Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς Σχολῆς, Α.[νδρέου] Β.[ελισσαρίου] Τ.[σικνοπούλου], **Βιβλίον ΣΤ΄**, Νέα μουσικὴ κυψέλη, ἥτοι, Δοξαστάριον τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ, τοῦ τὸ Τριωδίου καὶ Πεντηκοσταρίου, περιέχον ἀπάσας τὰς Ἀκολουθίας τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἅπαντα τὰ Ἰδιόμελα καὶ Δοξαστικά τοῦ Ἑσπερινοῦ, τῆς Λιτῆς, τῶν Ἀποστίχων καὶ τῶν Αἰῶνων τῶν δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἐορτῶν, ἐορταζομένων καὶ μὴ ἐορταζομένων Ἁγίων, πάντα τ' Ἀπολυτίκια καὶ Κοντάκια τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ, ἐν οἷς τὰ τοῦ Τριωδίου καὶ Πεντηκοσταρίου κτλ., τονισθέν ὑπὸ Ἀνδρέου Β. Τσικνοπούλου. Ἐν Ἀθήναις, παρὰ τῷ ἐκδότη Ἀνδρέᾳ Β. Τσικνοπούλῳ, 1899.

Νέον Εἰρμολόγιον ἀργόν (1899) [Δὲν φέρει ἀρίθμηση, ἰδιόχειρος ὑπογραφή]

Μουσικὴ Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς Σχολῆς Α.Β.Τ., Νέον Εἰρμολόγιον Ἀργόν, περιέχον ἀπάσας τὰς Καταβασίας τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἐορτῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἅπαντα τὰ Καδίσματα, τὰ Πορίσματα, ὡς καὶ ἅπαντας τοὺς Εἰρμούς τῶν Κανόνων κ.τ.λ., τονισθέν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀρχαίου Εἰρμολογίου καὶ εἰς γραφὴν καὶ μελωδίαν ὅλως Βυζαντιακὴν, ἀπλὴν ἔρρρυθμον καὶ ρέουσσαν, εἰς τρόπον ὥστε ἅπαντα τὰ ἐν αὐτῷ εὐρισκόμενα εἰρμολογικὰ μέλη, ψάλλονται ἀπροσκόπτως εἰς διπλοῦν χρόνον καὶ κατ' ἔννοιαν, ὑπὸ Ἀνδρέου Β. Τσικνοπούλου, ἐν Ἀθήναις παρὰ τῷ ἐκδότη Ἀνδρέᾳ Β. Τσικνοπούλῳ, Ὀδὸς Ἀδριανοῦ ἀριθ. 43, παρὰ τὸν Ἅγιον Φίλιππον, 1899.

Ἀνθολογία Ἀκολουθία τῆς Θείας Λειτουργίας, τ. Γ΄ (1906) [Δὲν φέρει ἀρίθμηση, ἰδιόχειρος ὑπογραφή]

Μουσικὴ Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς Σχολῆς, Α.[νδρέου] Β.[ελισσαρίου] Τ.[σικνοπούλου], Ἀνθολογία συντεθεισα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μουσικῶν γραμμῶν τῶν ἀρχαίων μουσικοδιδασκάλων Πέτρου, Ἰακώβου, Κωνσταντίνου, Χρυσάνθου, Γρηγορίου, Χουρμουζίου, Κρητός, Ἐφεισίου, Φωκαέως, Ἀνθίμου κ.τ.λ., ὑπὸ Ἀνδρέου Β.[ελισσαρίου] Τσικνοπούλου,

μαθητοῦ Ἀνθίμου, τόμος τρίτος, ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῶν καταστημάτων Σπυρίδωνος Κουσουλίνου, πλατεῖα Ἁγίων Θεοδώρων [Κλαυθμῶνος], 1906 .

Δημῶδη Ἄσματα, τεῦχος πρῶτον (1896) [Δὲν φέρει ἀρίθμηση, ἐκτὸς σειρᾶς]
Μουσικὴ Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς Σχολῆς, Ἀ.[νδρέου] Β.[ελισσαρίου] Τ.[σικνοπούλου], Δημῶδη Ἄσματα, τεῦχος πρῶτον, ὑπὸ Ἀνδρέου Β.[ελισσαρίου] Τσικνοπούλου, **δικηγόρου**, ἐν Ἀθήναις, τυπογραφεῖον Α. Καλαράκη καὶ Ν. Τριανταφύλλου, κάτωθι τοῦ Δημαρχείου, 1896 .

Δημῶδη Ἄσματα, τεῦχος δεύτερον (1905) [Δὲν φέρει ἀρίθμηση]
Μουσικὴ Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς Σχολῆς, Ἀ.[νδρέου] Β.[ελισσαρίου] Τ.[σικνοπούλου], Δημῶδη Ἄσματα, τεῦχος δεύτερον, ὑπὸ Ἀνδρέου Β.[ελισσαρίου] Τσικνοπούλου, **δικηγόρου**, ἐν Ἀθήναις, τυπογραφεῖον Α. Καλαράκη καὶ Ν. Τριανταφύλλου, κάτωθι τοῦ Δημαρχείου, 1905 .

Δημῶδη Ἄσματα, τεῦχος τρίτον (1906) [Δὲν φέρει ἀρίθμηση]
Μουσικὴ Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς Σχολῆς, Ἀ.[νδρέου] Β.[ελισσαρίου] Τ.[σικνοπούλου], Δημῶδη Ἄσματα, τεῦχος τρίτον, ὑπὸ Ἀνδρέου Β.[ελισσαρίου] Τσικνοπούλου, **δικηγόρου**, ἐν Ἀθήναις, τυπογραφεῖον Α. Καλαράκη καὶ Ν. Τριανταφύλλου, κάτωθι τοῦ Δημαρχείου, 1906 .

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

- 1865 Ἰδρυση τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου ἐν Κωνσταντινουπόλει
- 1871 Ἰδρυση τοῦ Μουσικοῦ καὶ Δραματικοῦ Συλλόγου Ὡδεῖον Ἀθηνῶν
- 1885 Ἰδρυση τῆς Φιλαρμονικῆς Ἐταιρείας Ἀθηνῶν /Ἐπιστράτευση εἰρηνοπολέμου
- 1886 Ἰδρυση τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου
- 1888 Ἰδρυση Σχολῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς ἔναντι ναοῦ Παναγίας Ρόμβης
- 1890 Ἐγκύκλιος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἐπὶ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Γερμανοῦ ὑπὲρ τῆς Σχολῆς τοῦ Τσικνοπούλου
- 1890 Ἐπίσκεψη Παπαδοπούλου, Ραγκαβῆ καὶ Δαμαλά στὴν Σχολὴ τοῦ Τσικνοπούλου
- 1896 Ἐπανάραξη τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων
- 1899 Ἰδρυση Σχολῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός /Αἵτημα γιὰ κρατικὴ ἐνίσχυση ἀγνοεῖται
- 1902 Ἰδρυση Ἐθνικῆς Μούσας τῶν δικηγόρων Βλάχου & Δούκα καὶ ὑποστήριξη τῆς δραστηριότητάς της μὲ ἀντίστοιχο περιοδικό
- 1903 Ἰδρυση Σχολῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς στὸ Ὡδεῖο Ἀθηνῶν, μὲ μετάκληση ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Κωνσταντίνου Ψάχου
- 1907 Ἰδρυση τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου ἀπὸ τὸν δικηγόρο Χρῆστο Βλάχο. Διδάσκαλος ὁ Ἰωάννης Σακελλαρίδης
- 1909 Ἰδρυση Συλλόγου ἐξ ἐπαγγέλματος Μουσικῶν

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Εὐχαριστίες ὀφείλονται στοὺς:

- ✓ κ. Παπακαμμένο Δημήτριο, ἱεροψάλτη, ὁ ὁποῖος ἔδωσε ὑπ' ὄψιν μου τὴν ὑπαρξὴ τῆς Παλαμιάδας Σχολῆς Μεσολογγίου, καὶ ἔδωσε ἔτσι τὸ ἐναρκτήριο λάκτισμα γιὰ μιὰ πιὸ ἐμπεριστατωμένη ἔρευνα τῆς ζωῆς τοῦ Ἀνδρέα Τσικνοπούλου.
- ✓ κ.κ. Ἀρβανιτάκη Μαρία καὶ Κοκολογιάννη Μαρία, ὑπαλλήλους τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἑλληνικοῦ Λογοτεχνικοῦ καὶ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου, τμήματος τοῦ Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος Ἑθνικῆς Τραπεζῆς, γιὰ τὴν ἄμεση καὶ φιλότιμη ἀνταπόκρισή τους στὰ αἰτήματά μου.
- ✓ κ.κ. Ἀναστασάτου Ἀγγελική, Κῶφ Ἀμαλία καὶ Ὑφαντὴ Ζωή, ὑπαλλήλους στὸ Τμήμα Δημοτικῆς Κατάστασης, Ληξιαρχείου καὶ Μετανάστευσης Δήμου Ἱερᾶς Πόλεως Μεσολογγίου, οἱ ὁποῖες μὲ περισσὴ φιλοτιμία μοῦ ἀπέστειλαν ἀμέσως τὴν Ληξιαρχικὴ Πράξη ἀποβιώσεως τοῦ Τσικνοπούλου.
- ✓ κ. Φιρφιρῆ Ἀπόστολο, Πρόεδρο τῆς Παγκοσμίου Ἀμφικτυονίας Καραγκούννηδων, γιὰ τὴν ἀποστολὴ τῶν Πρακτικῶν τοῦ Α΄ Ἱστορικοῦ Συνεδρίου Παλαμᾶ, ποῦ ἔλαβε χώρα τὸ 1993 στὸ Μεσολόγγι.
- ✓ κ. Ἀθανάσιο Μινάρδο καὶ κ. Πρωτογέρο Ἀρτέμιδα, βιβλιοθηκονόμους στὴν βιβλιοθήκη τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου Ἀθηνῶν, γιὰ τὴν ἀποστολὴ τοῦ Πρακτικοῦ τῆς δεκάτης συνεδριάσεως τοῦ ΔΣΑ τὸ 1916, ὅπου ἐμπεριέχεται ἡ ἀναγγελία θανάτου τοῦ Τσικνοπούλου στὰ μέλη τοῦ Συλλόγου.
- ✓ κ. Νικόλαο Ἀλιπράντη, ὁ ὁποῖος στὸ φιλόξενο καὶ ἱστορικὸ βῆμα του, ὑποδέχεται κάθε προσπάθειά μου, ποῦ ἀφορᾷ τὴν Πάρο καὶ τοὺς Παριανούς.
- ✓ κ. Ἄννα Κρητικοῦ, βιβλιοθηκονόμο τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς ΕΚΠΑ, γιὰ τὴν πολὺτιμη συνδρομὴ τῆς.
- ✓ κ. Στεφανία Σιούφα, βιβλιοθηκονόμο τῆς Κοινοβουλευτικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων.
- ✓ π. Λεόντιο Δρίζη, μοναχὸ τῆς Ἱερᾶς Κοινοβιακῆς Μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Λογοβάρδας Πάρου, ὁ ὁποῖος μὲ βοήθησε στὴν ἐπιμέλεια τοῦ κειμένου.

Victor Tsogias

Andreas Tsiknopoulos: Music Teacher of Fr. Philotheos Zervakos

Hephaestus offered his servant Cedalion as a gift to the Titan Orion, to serve as his guide, after the latter was blinded by Oenopion. In every age, the upward-striving mortal, battles with the Lernaean Hydra, the Asopos, and the Egeladus, seeking his rightful place in the world. Standing on the shoulders of giants such as Panagiotis Palamas (1722-1822) and Anthimos of Ephesus (~1798-1879), the musical titan Andreas Tsiknopoulos (1861-1916), teacher of Father Philotheos Zervakos (1884-1980), carved his own brilliant course in the sky as a radiant star, turning towards the Sun of Righteousness, Christ.